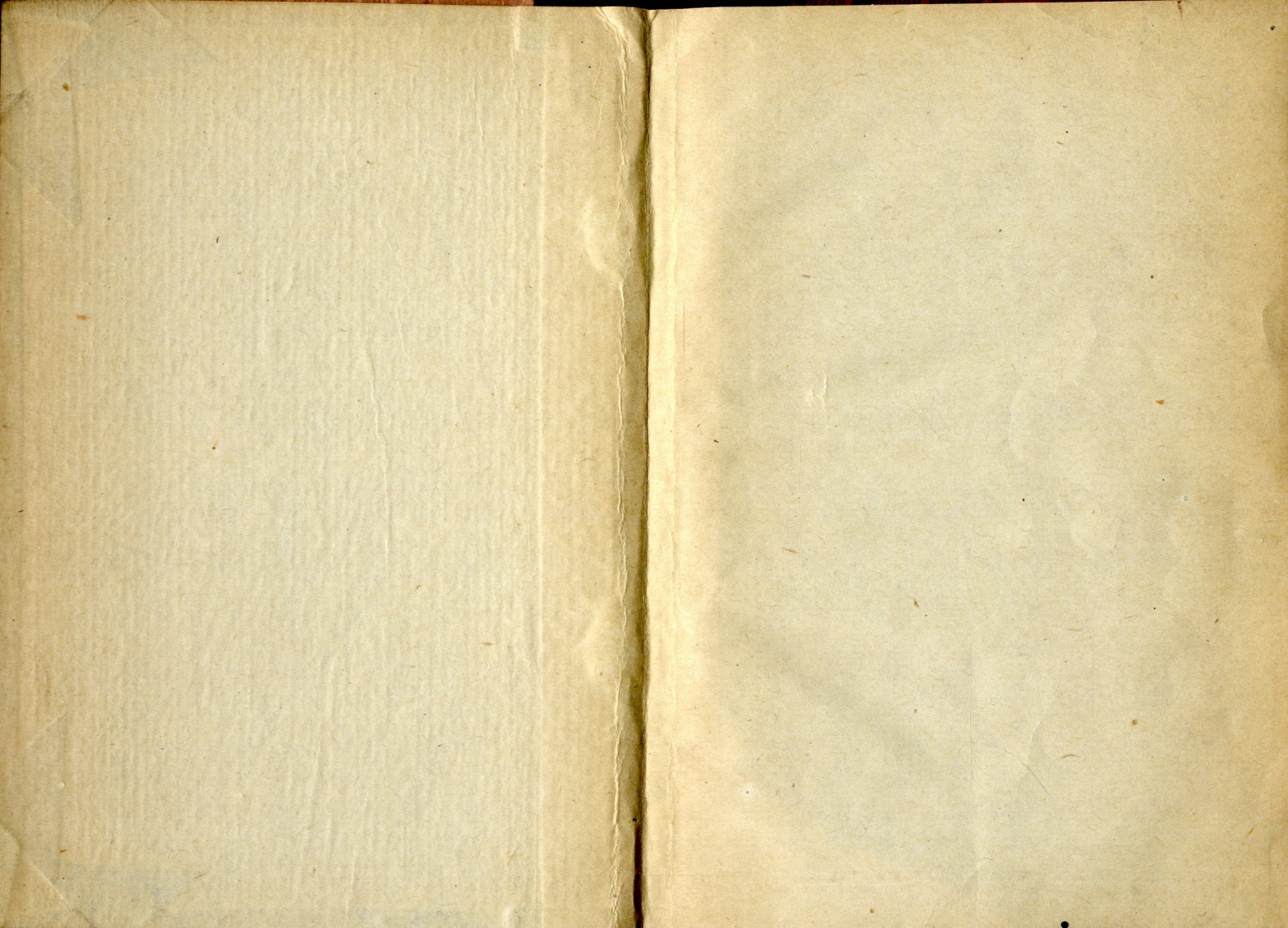

1-332

Народна библиотека

СР Србије

I 332 / 4

332/4

275

ПРИПОВЕТКЕ

Ф. ЈАКШИЋА

IV.

СРПСКО ЧОБАНЧЕ

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1878.

I 332

ПРИПОВЕТКЕ

Ф. ЈАКШИЋА

IV

СРПСКО ЧОБАНЧЕ

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1878

9838/42

I.

Фахид је маџарско село у Банату... Крајње куће тога села, са по једним и то изјереним прозором на сокаку, огледају своје неумивено лице у таласима плаховитогa Мориша; а бесна река баш као помаман хат, који је на својим леђима носно поносите левенте у срмали доламама, чисто са неким презирањем одскаче од издрпаногa једнооког просијака; на ону белу, густу пену остављајући у своме негодовању за собом, жури се, да нађе водолапну Тису, где ће у друштву њеном лагано протицати поред дивотних села и засеока богатогa Баната и Бачке... Онда ће у милости њихови плави таласи са белим и шареним забатима тих скромних станова ашиковати, застаће по кашто у теку своме слушајући дивне мелодије српских песама, а после ће у љубавноме заносу загрњени даље путовати, докле се код Сланкамена у голој реци јужних Славена не изгубе.

Оће ли та иста судбина пратити и народ Маџарски?.. Векови су протицали чекајући и векови чекају на испуњење правичности!...

Куће у Фахиду беху као и по осталим маџарским селима већином неокречене; само око прозора види

Црте на његову лицу много су племенитије, струк танак, покрети еластичнији; његове црне велике очи, пре бих могао сравнити са очима поноситога Ведуина, него са овим Маџаром; образи су му дугуљасти, нос правилан, а преко високог глаткога чела пружа се једна бора... Седамнајест година, и већ бора!.. Је ли то белега од рођења?.. Око усница игра му чудан осмејак?.. Таким осмехом се не осмехива младост!.. У њему је пуно бола; у очима мушка озбиљна, на челу брига старости...

— Но Pista ötsém!.. проговори ће му старији чобанин чистим маџарским акцентом — шта си се опет толико замислио?.. Та овце су нам све на броју, а газда Балог може бити задовољан, а и задовољан је!.. Та у свих дванајест села поред Мориша, колко их ја познајем, једва да ће бити оваке паше, као ова куда ми пасемо овце... Шта велики синовче?

И зајиста на обалама реке беше дивна трава, на којој не би у пролеће пробитачно било овце пасти, јер би ометљавиле, а сад кад је од јулијске припеке трава мало као узрела, беше таман згодна за изхрану оваца.

— Па, момче — продужавао је чобанин — има ли тамо у твоје Банату оваки оваца, и оваке паше као ово у нас?..

— Нема!

Рече чобанче звучним гласом, али и по тој једној речи могао си познати, да то није рођени Маџар...

— Од нашега села, четири је сата далеко рибо-

ловна Тиса; па кад је овака суша и припека као ове године, богме наши морају на дванајест и више сати, гонити своје стадо, те ако тамо некуда, чак око Панчева или Опаве пађу нешто паше под закуп, колко да им се овце не сатру...

— Па је ли леп тај твој Банат, одкуда си ти родом?..

Чобанче ћуташе за часак, а око усана му се играо онај тужни осмејак, што му је лице онако необично карактерисао; па онда више за себе скоро полугласно рече:

— Леп!.. а затим тужно уздахнувши додаде — на овоме големоме божијем свету, лепше земље и нема!..

Старији чобан гледао га је зачуђено; видио је и осећао да у грудима његовога чобанчета није све као што треба да буде, али није умео себи разјаснити, шта га управо мори?.. Да је несрећан видно је, али није могао знати одкуда може тако млад човек бити несрећан?.. Дуго се чобан премишљао, док му опет рече:

— Па синовче, имаш ли мајку?

— Имам — маћеха!..

Старом чобанину се учини, да му је та једна реч сву несрећу младога другара осветлила, мислио је да сад све зна, шта се у грудима несрећнога чобанчета збива:

— Знам, знам!.. рече меким гласом — знам и ја шта је маћеха!.. Мучила те, кињила те, пањкала у оца, оговарала по селу, све док те није од

кће прогонила . . . стара вештица, а баш бих вољан био, да је у име моје покојне маћехе, са овим чворноваком прочастим! . . .

И стари чобан махну са својом батином два три пута по ваздуху; од тога махања је и ваздух звиждао.

— Андраш бачи! није баш она сав узрок што сам кућу мога оца напустио. Има ту и друга узрока! . . .

— И друга узрока? . . . повтарао је чобан, а видело се по њему да га је копкало: ко шта је друго могло тако красно момче од куће отерати? . . . И други узрока? . . . рече премишљајући — Видиш синовче, ми овде у једнога газде служимо, заједно пландујемо, кад дође вихар и грмљава заједно ми тражимо заклона од кише и непогоде; па велим синовче, право би било да и ја знам какви су узроци што те од куће прогонише? . . .

Младић обори очи, а бора на челу му још је више набрекла. . . Он је замишљено ћутао.

— Па добро синовче, баш кад немаш вољу да ми сам искажеш, ја нећу ни наваливати, тек велим другови смо: ја сам чобан, а ти си ми чобанче! . . . То баш није тако голема разлика, као између нашега спахије и његовога биреша. . . Боже сачувај! . . . Од онога хлеба што га ја једем, и ти једеш; а десил се у торби мало сланине, ми заједно благујемо! . . . Оно што сам ја данас, за две три године, можеш лако и ти бити! Млад си још, та ето ни бркова немаш! А какви би то чобан био без бркова! Ебата, тај би више личио на некога кантора, него на сина пустарскога! . . .

Чобанче подиже очи, хтео би нешто рећи, али као да није могао преко језика да превали; тешко му беше, а можда се што и устручавао; тек напо-слетку прибра снагу, те скоро полугласно прошапута:

— Андраш бачи, почуј ме часом — заносио је младић покварено маџарски — у нашем селу а баш преко пута наше куће, ту је живило девојче, што ми срце изведе. . .

Стари чобан или никад није знао, или је већ давно заборавио шта је то љубав; он се осмејкивао; а у томе осмеху нико неби могао прочитати, да ли је пронија или је сећање на своју прошлост, или је сажалење, које према младоме другару осећање? . . . Он га погледаше рекао би са неким саучешњем, а после се сетио оне Петефијеве песме, која је у Маџара народном постала, па јој онако кроз зубе приви стих одневука:

-- A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem. . .

А после узе своју чобанску батину, па замишљено тапкаше њоме по мекој трави на којој је почивао:

— Био сам — рече — још пре неколико година на семиклушком вашару. . . леп свет, красни људи! Ту сам видио и рацки девојака. . . онаке лепоте, ја већ нећу у моме веку гледати! . . . Истина и газда Балогова Жужа је лепа, али ни налик на оне Рацкиње што сам их видио!

Младо чобанче уздахну.

— И ти си красан момчић! . . . Рече чобан зами-

шљено — није чудо ако се нека лепојка у тебе загледала!..

Преко образа чобанчетових пређе лако руменило, па и не гледајући у старијега продужаваше своју приповетку:

— Моја маћеха довела је у нашу кућу и сина свога, исто мојих година, исто мога раста —

— Знам, знам!.. прекиде га Андраш — наравно да је он имао првенство у кући, био је старији и од оца! Размажен, пуст!.. О та знам ја те маторе вештице!..

— Не само то бачика, него се он заволе у ту исту Милицу која је опет мене свим срцем љубила —

— Па?

— Е па, мој отац је испроси за свога пасторка..

— Па јели она пошла за њега?..

— А да шта!.. Моја маћеха, и њена маћеха, јер је и она била без своје миле мајке — нагонише је те сирота и на силу пође... Ми живисмо под једним кровом, а несмедосмо једно у друго погледати; умакасмо сув залогат хлеба у једну исту со, а нисмо смели проговорити; ми смо се бојали једно од другог!.. Кад бих ја видио да ми у сретање долази, ја бих далеко обилазио, а то исто је и она чинила... Један пут уђох у одају, никог не беше овде, само је она седла на банку, па је плакала... У мени је стала крв, али се тргох, те за времена изиђем напоље... Срце ме је болело!..

— Она беше несрећна!

— Други пут опет: већ смо били помузли овце,

наши су већ сви у кући полегали; ја као чобанин прострњо сам у авлији опаклију, извалих се онако чобански да се одморим; али ми неке необичне мисли недадоше заспати, у срцу сам био невесео, а нисам знао шта ми је?.. Узео сам вруду, па сам онако полугласно свирао у њу; ти незнаш наше српске песме!.. Има међу њима тако тужних да ти срце заплаче; ја сам свирао песму о сиротој девојци... У један пут ми се учини, као да чујем близу себе неко пушкање?.. Погледам око себе, ноћ је, али сам и кроз ту таму познао њену лепоту... њене густе, прне витице таласале су се по белим грудима... Ја сам хтео бегати, али већ доцкан; њено врело дисање додиркиваше моје образе.

— Ти си несрећан — шапутала је својим уздрк-талим гласом, тако лагано, тако меко, да сам је једва разумео.

— Кажи да си и ти несрећан, те бих у две са-јужене несреће, можда среће било?..

Ја сам ћутао.

— Кажи бар да ме још волиш, јер ја тебе стра-ховито водем!..

Ја нисам одговарао... Она ме претиште на груди, па ме је љубила, а ја сам осећао како јој сузе преко образа теку... Дрктала је као прут, па ме опет љубила и наново плакала... Наједанпут се отворише на кући врата, ње као срне нестаде у тавној ноћи... Тек тамо доцније кад је свекрва стала довикивати, она се одзиваше, али чак из баште...

— Маћеха моја није ништа видела, није ништа

чула; али је почела сумњати... Од онда сам више пута затицао Милицу где плаче, срце ме је болело; гледао сам је а она са сваки даном блеђа, слабија... Нисам је умео тешити, а нисам могао њену тугу и даље сносити...

— Једне вечери сретнем се с њоме баш на капицику; на мени беше кабаница, а у њеним рукавима комад хлеба очинога и пар преобуке, то сам спремио све за пут... А и шта ће сиротом чобанчету више... Дobar штап у руке а кабаницу на леђа!..

— Збогом Милице!.. рекох јој полако да се је-два чуло.

— Куда?.. питала ме је она.

— У свет!.. Пре немој, али кад сване кажи бабу моме, да ми се више ненада, више му се Стеван неће вратити!..

— Она бризну плакати, ја јој притискох руку, пољубих је, па одох... И ево ме сад у тебе сам чобанче, мој добри Андраш бачика!..

— Да Бог да, да буде то последње твоје страдање синовче!.. Рече чобан дижући се са своје опаклије, а после сумњајући додаде: да Бог да!.. Али ја из твојих големих очију као из неке књиге читам, да ћеш ти још много у животу црних дана имати... Па да Бог да, да их трнељиво сносиш!..

На те речи се обоје ућуташе; млађи изгледаше невесео, у старијега се чело натупштило, окренуо је лице од свог чобанчета, па о нечем дубоко премисљаше, у томе расположењу час је вртио бркове, а час је лупкао штапом у ледину.

— Чујеш синовче, ти си добро момче!.. Ово што ћу да ти кажем, мене се и не тиче, али ти пази добро!.. Видиш овога нашег газду, Балог Имру, то је неваљао човек! А негови синови Ферко и Шандор још су грђи од свога родитеља! Душе ваља, имали су се на кога изметнути!.. Деда њихов Имров отац, три пута би на вешала био осуђен, јер је у своме веку три убијства учинио — само да није био немеш; ал овако славна вармеђа и њена чувена го-спода, у три пута га као невина ослободише; и по њима, могао је стари Балог још дуго палити и убијати да одкуд не дође други судија, Бог; он је цркао поганик! Бог да му грехове опрости!.. Али остаде зао пород његов, у целој чељади Зкужа што је честита и благе нарави, па и она је вевераста, подмигљива а врло лена!.. Многоме је младићу већ у нашем селу намет померила; па сад видим где се и око тебе умиљава... У Балоговој кући још ни једно чобанче није добивало сланине за храну; сува хлеба и мало соли, то је све!.. А теби мала вештица натрпа пуне рукаве сланине, па још и од оних дебелих шунака... То су у осталом добре ствари за нас обојицу; али што се вије око тебе, што се смије на тебе, што те задирује, што те чика, што се мави пред тобом... Е, то!.. Знаш Рац си!.. Па ако те опазе, зло ћеш проћи од зликоваца!..

II

Кад је Стеван Митров напустио очину кућу, он је неколико дана по околини лутао, онако без цели и намере, гледао је само да се што даље од куће уклони; пролазио је кроз многа српска, немачка и мађарска села, али га нико у путу не упита: шта ће, и куда ће? А он се никоме није хтео нудити; тек кад је у Фахид дошао; беше баш ручано доба, он се спусти на једну клупу пред кућом, на коју је сенка од багрена падала; извадио је из рукава своје кабанице комад хлеба, и парче сланине... Та кућа пред коју је он сео да се прихвати, беше Балогова, првога газде у селу... Стеван мирно рецкаше са својом оштром бритвицом сланиницу, умакаше мале кришкице у со, која је у крајичку његове жућкасте марамице увезана била, па је тако сладно; он није приметио да му неко сваки залогаш прати... Прозор на кући Балоговој беше отворен, а кроз њега провириваше ћерка газде домаћина, лепо умиљато девојче, једва шеснајест година! Преко белог лица осуло се оно здраво руменило, усне пуне, румене; све, све, ал очи плаве баш као небо, над њима се повиле смеђе обрвице, златали косу је счешљала у натраг, а дебела плетеница са црвеним уплетником вијуга јој се по тананоме струку, па је са крајичком бије чак по округластим листовима.

То беше Жужа газда Балогова јединица...

— Zszusa mit csinalsz az ablakon? ..

Чуо се у тај ма, крупан старачки глас из куће...
— Nézem ezt a Rácztot, a ki az ablakunk alatt eszik...

Сад се и старчева глава промуљи кроз прозор; збрчкано старо лице, јабучице загасито црвене, испупчене, нос кукаст, коса проседа; он пажљиво погледаше у младића и као да му је сваки покрет од главе до пете мерио, као да га је хтео проучити; исто као кад џамбас купује коња, што га најпре са свију страна прегледа, па се тек онда пушта у погодбу; тако и старац кад га се нагледао, он више као у себи проговори:

— Види се ваљан дечко, ваљан би био за чобана, а ти Раци су увек добри чобани!..

После тих полугласних речи, напусти старац прозор, па оде на поље пред кућу; Жужа остаде на прозору, и на њој се видило да нестрпељиво изгледа шта ће јој отац са тим странцем започети?

Старац гледаше у младога пастира, а и овај погледаше мирним отвореним погледом у старог Мађара.

— Па деране!.. Прекиде ћутање старац — од куда си, ако се то сме знати? Из кога си села, или вароши?.. Но ћути, немој ме лагати, познајем те ја по носу, да ниси момак од мађарскога соја!.. Видим ја да си Рац!..

Стари Балог мислио је, да је то као нека несрећа, не бити Мађар!.. Нарочито кад се узме, да су они неки многих других проналазака и саму маглу измислили!.. А да прашину по сопственој вољи по-

Он је погледа благо; па као она њему, тако се исто и он чудно њеноме дечијем неразуму; после се осмехну, онако као што се туђин у страниј кући може осмехнути — и заиска воде у ње; она као кошутица одскакута, па му довесе крчаг с' водом... У томе дође старац са својим синовима; оба момка беху снажна, лепо израсла само што им лица, према младим годинама беху мало више сбрчкана: око малених очију и великих јабучица, било је сила бора и борица... Кад су угледали странца, за-стадоше мало, па ће тек онда млађи од њих про-говорити:

— Добро, добро!.. Ништа то не чини што си Рац!.. За то овце не ће ни знати, а ни магарац не ће се сетити...

Жуџа уђе у кућу, старац погледа прекорно свога Шандора; а преко лица младог чобанчета пређе загасита румен... Први пут је ступио у туђу кућу, још им ни залогат хлеба није потрошио, а већ је осетио кап отрова, како му по крви, као усијано олово рије... Али је ћутао... На то ће старији син газдин Ферко прихватити:

— Па лепо брајко, кад те је већ отац погодио, ми ти не ћемо кварити... Ето, колко пред вече, сам ћу те одвести овцама, да те нашем Андрашу прикажем... Па бога ми, гледај да му будеш послушан, јер тај ти брацо не зна за шалу!..

За тим се окрете, али кад не опазн Жуџу, он оде за њом у кућу; онде јој заказа, да за новог чобанина спреми мало хлеба, па баш ако оће може

му у крицу и соли са неприком увезати! И док су Жуџина браћа тамо око штала пословала, она је донде спремала тродневну храну младом чобанчету, баш онако, као што јој је старији брат казао; само што је она видила, да Рац уме и сланине јести, те му натрпа пуне рукаве шунке и сланине...

То је трајало читаво лето; кад би год он са овцама дошао кући, она би га тако опремила; само кад су њена браћа пастирима храну носила, онда би боме и чобан и његово чобанче, по три дана о сувоме хлебу живеди!... Једанпут се десило, баш о Арадскоме вашару, те њена браћа не беху дома: онда дође и на Жуџу ред да им храну носи... Радовала се она томе: видеће овце и јагањце, видеће Андраш бачику, па ће видети... Но, ал то већ није тако озбиљно ни мислила; та младо рацко момче, беше за њу само лутка, играчка њене несташне ћуди!.. Ал' очи!.. Само оне да не беху тако чаробне, она би на своју лутку и заборавила!..

Кад је чобани угледаше са големом торбом на рамену, они се изненадише; мислили су: као шта се то могло у селу догедити?

— Дobar дан Андраш бачи!.. Па хајде и теби добар дан Пишта!.. Ала сте ми и ви људи, јуче ми је дан рођења, а вас ни једнога да ме походите!...

И она стаде дрешити торбу, најпре извади из ње три лепиње са сиром:

— Знаш, вели — Андраш бачи, да волеш ле-

пиње, зато сам ти донела две, а за твоје чобанче доста је и једна!..

На те речи је она гласно смејала, враголасто погледајући у Стевана...

— Па ево вам и шунке мало, и печена свињска меса, па ни на сланину нисам заборавила... Па онда шта велиш бачика, кад бих ја могла из ове торбе изцедити и четир пет олби вина?..

— Богме Жужа — рече чобан са зажареним очима — баш за таку погрешку, не би ни пред људима, ни пред свецима одговарала!..

Жужа извади из торбе једну голему буклију с вином... Стари чобан је са задовољством гладно своје чупаве бркове...

— Ти си добро дете!.. Хвалио је Жужу... Е, баш љу у твоје здравље, овако на штину једанпут сркнути!.. Да ти господ бог сваку срећу и добро здравље дарује!..

— Амин бачика!.. рече смејући се Балогова јединица... Међу тим је Андраш добро потегео из чутуре, а кад је одвојно уста од ње, он погледа благодарно у Жужу... Та таке части није он сиroma ни о ускреу доживио!.. а после погледа у овце:

— Хе, Пишта синовче!.. Та зар не видиш где ти одмакоше шиљежак чак тамо иза обале!.. Иди синко дојави их, па ће мо се после мало прихватити...

Момче потрча оним правцем куда му шиљежак умаче.

— Идем и ја да му помогнем... рече Жужа.

— Немој, немој!... одвращао је чобанин; али то беше већ доцкан, девојка потрча као стрела преко поља, и у минутоу стиже момка, па их за час нестаде у долини, која се спушташе обалама Мораша.

— Е, јесам ли те стигла?.. рече чобанчету — па те богме сад нећу упустити... док... Ту застаде несташно девојче, а преко округластога лица, пређе јој угасита румен.

— Док не повратимо шиљежак!..

Доврши чобанче са свим мирно; и у томе часу сетио се опомена свога чобанина: знаш Рац си.. па ако те опазе!.. Свега се тога сећао, све му његове речи пређоше преко ума: а после његова упропашћена прошлост, његова садашњост, последњи часови његове разорене љубави... То све, па и ово полудивље, па опет тако умиљато и дивно девојче, које је сад тако близу њега, а од кога би требало далеко да бежи!.. Да бежи! Од ње?.. А за што?.. Та она беше тако дивна! Тако блага и добра! У њеним плавим очима сваки би могао гледати отворено небо блаженства свога; а нарочито он, кога је она са толико љубазности сретала!.. Та поред ње, у близини њеној, већ је почео заборањати на своју несрећну прву љубав; код плаветнила њених очију, почео се гасити дубок пламен у тавној ноћи Милчињих зеница... Она га гледаше тако безазлено, поверљиво, умиљато, да већ није могао срцу одолети а да је бар у овоме

часу, где су њих двоје сами, без сведока ону росну траву газили — ватреније не погледа! . . . И сад је први пут било, да је млада Жужа пред његовим погледом очи оборила . . . Беше ли то стид? Или је у себи осетила неку кривицу? . . . Њени образи се више зажарише, око усница, они удубљени крајеви, мицаху се као грозницом потресани; а под тесном маџарицином реклијом чисто си чуо како срце тучи, а узбуђене груди се таласају . . . Она је тражила ваздуха. У њеним грудима беше тесно до издисања, њу је морило неко непознато осећање . . .

— Но Пишта, рече збуњено: шиљежад смо скоро повратили . . . Па те сад могу пустити, а могу и сама ићи? . . .

Стеван јој на то ништа није одговорио . . . Он се бојао да је задржи; а стрепно је: отиће, оставиће га; а овамо чинило му се, да би баш сад, у овоме тренутку имао много о којечему да јој говори . . . Обоје се згледаху ћутећи . . . Она прва прекиде ту тишину:

— Пишта! . . . рече, са неком сталношћу гледајући у његове очи, а глас јој је дрктао . . . Моја браћа веле, да су Раџи поганици? . . .

Стеваново чело се натупило, а образи му дођоше загасито црвени . . .

— Но брацо, па немој зато да се љутиш! То они тако кажу, али ја . . . ја те водем, па макар да си сто пута Раџ! . . .

При тим речима се она смејала гласно, весело; ал' у том смеху беше нешто притворнога, непри-

родног . . . Очи су јој грозничаво севале, усне се као у сну мицаху, а преко образа јој прелеташе час смртно бледило, а часом најдубље руменло . . . Стеван је гледао зачуњено: то није било више оно безазлено девојче! Она мала, размажена дивокоса! . . . „ја те водем, па макар да си сто пута Раџ! . . .“ Те речи беху јасно изговорене, а очи јој беху живи сведок, да истину говори . . .

— Ти ме волеш? . . . Повтораваше Стеван тако slabим гласом, да му се дисање и неправилно лупање срца више могло чути, него испрекидане речи . . . Ти ме волеш, а још и незнаш шта је то воље! . . .

Девојче се опет смејало гласно, весело . . . То смејање се на далеко могло чути, али га нико није чуо, до бистрих таласа плавога Морнаша; Жужа погледа свуда у наоколо, као човек који је наумио неко злочинство учинити; па кад никога опазила није, она рашири руке, па се обеси чобанчету око врата . . . Грлила га је, и љубила . . . Па као оно кад се восела дружина са једним вином опија, и њина срца са једном страшћу потресана силно закуцаше; образи им плануше, а врела устацна притиснута у пољупцу, топише у своме жару шећер најватренијих пољубаца . . .

Шиљежад им опет далеко умаче . . . Ал' ко би опет у заносу такоме и на такве споредности пазио? . . . Да у томе тренутку на оној другој обали Морнаша, не заврјаше кола, за којима се као неки жут облак повијаше дебела прашина: у колима беху

упрегнута два кулаша а на десној страни се заигравао логов . . .

Жужа пребледе; руке јој клонуше, а укочени погледи јој следоваху за густим облацима прашице, што се за бесним путницима, као неки мутни таласи ваљаху . . .

— Видиш ли ти штогод, кроз ту густу прашину, Пишта? . . . Какви су оно коњи упрегнути у колима? . . .

— Рекао бих, кулашасти? . . .

— А колико их има на колима?

— Тројица!

Девојче се задрета, као увео листае на олујини; а очи јој узплахилено лутаху час оном страном обале, а часом по плавим таласима валовите реке, као да би рада у њеним таласима заштите тражити? . . . Ко беху ти људи, од којих је младо девојче тако задрктало? Беху ли то харамије, зликовци или можда целати, од којих се и гнущала и бојала? . . . То Стеван није знао, а девојче је ћутало . . . Она покри лице рукама.

— Шта је то Жужа?

— Несрећа! . . . рече девојче, а глас јој је од силога страха дрктао . . . Али макар ме живу некли моја ружо мирисава, још ћу ти један пут погледати у те очи црне, још ћу те један пута пољубити . . .

И она му паде на ново на груди, али у тај мах се зачу крупан глас старога чобана:

— *Sürges Zsuzsa!* . . . Журно је Андраш . . .

Кад су се вратили, затекше Андраша где забри-

путо гледа у пола већ изпражњену чутуру... Можда би он до сада већ и певао, та доста је вина попио? . . . Можда би иначе некако, дао изрази својој доброј вољи? . . . Али га је нека голема брига оборила, те ни брком да мрдне:

— Децо — рече — дуго сте се забавили! Они обоје као неки кривци обореше очи.

— Кад се иде из Арада — продужаваше чобан, а озбиљан и трезвен поглед му мирно почиваше на Жужи и Стевану . . . Да, оном страном је краћи пут у Фахид, па су ти браћа зато и ударила оном десном обалом! . . .

Жужа пребледе:

— Дакле, то су они мало пре прохујали?

— Они! . . . рече чобан, а од муке је големим штапом ударао по меканој трави . . . Но док они због љуприје мало заобилазе, ти можеш лако код куће бити, само се пожури дете моје! . . . А ја ћу ти торбу колко сутра донети . . .

Жужа оде . . . Стари чобан забринут погледаше у своје чобанче:

— Пишта! Пишта! . . . А лепо сам ти синовче казивао: пази се! зликовци су! . . . Нека их господ бог на добро упути! . . . Али тешко! У њима је сва крв покварена, поганији су боже прости, него и сами Турци! . . .

Пре четрјест осме год. још нису Мадари знали да су им Турци рођена браћа . . .

Стеван је ћутао замишљено; а Андраш је истресао из своје душе оно мало багова, па га је помешао

са другим сувљим дуваном. и тако се одмарао неке тужне мисли премишљајући, кад кад би само зловољно климнуо главом, па би онако као сваки старешина благе нарави корпо своје чобанче :

— А лепо сам ти казивао синовче, причувај се, зликовци су, опазивће те!.. Аја!.. Прошло је време кад се старији слушао!.. А и она мала вештица није се могла стрпити, па да је ове красне ствари по другом послала, него је ето сама дошла, и то баш данас!..

После тога говора згладно је бркове, нагнуо је дебелу чутуру, напио се још једанпут па је онда и своје чобанче понудио :

— Узми синовче! Напиј се! Та још је добар бог, Милостив је господ!..

III.

Синови старога Балого, Ферко и Шандор беху ожењени : женице им младе и доста лепушкасте, само што су им носићи мало прчести ; али су и они са руменим округластим лицем дивно хармонисали; па као што обично Маџарице : и оне су радо кетовале . . . Та зар су на једног младића наминиле!.. А и каква би то младост била — мишљаху лепе младице — да човек не сме никога погледати ? На још ако им се ко и допадне, да га не сму ни пољубити?.. Наравно да о таким пословима њини мужеви нису могли ништа знати, само је млада Жужа по неку од тих тајница про-

кљувила ; отуда је то, да су је њене снахе вазда мазиле, и да ни о једној погрешци своје мале заовице, нису својим мужевима, а још мање староме свекру јављале . . . По њима је Балогова јединица могла чинити све што јој је у вољи било ! Па боже сачувај, да би ко у кући о томе дознао ! . . Дешавало се, да она у своме несташлуку разбије најмилије бокалче старога оца . . . Ди је, шта је ? . . Нестало га, па мир ; о томе нико није праву истину дознао . . . Један пут, баш кад се Жужа бирмаловала, дође као обично весело кући, па у дечијој разкалашности, некако разбије стакло на урамљеној, немешкој дипломи свога племенитог оца . . . Ту сад није било шале ! старац је са нацаком у руци предузео изследовање ; тешко ономе на кога кривица падне ! . . Да је погинуо ма ко из далеке старчеве породице, не би он ни сузе пустио ; али је ово диплома ! . . На њој су исписана два ловачка пса, један зец усправљен на две ноге, озго је круна на три ћошка, а доле име и презиме његових неописано храбрих предака . . У кући нико нехте примити тако не опростими злочин на себе, и тако паде правична сумња на Жужу . . . Ту се сад са самопрегоревањем истаче млађа Балогова сна : опрости ми слатке очи, а ја сам јутрос због празника собу пајала, те ми се та несрећа догодила, да светињу дома нашега разбијем !

Стари Балог заману нацаком, ал у тај ма долете млађи његов син Шандор, издиже леву руку изнад главе, а десном му изви нацак из руке :

— Зар за ту шарену артију — рече — да ми убијеш закониту жену? . . .

Жуџа и њена сна, беху избављене . . . И од то доба постојао је међу њима неки сајуз: могла је сна, поред своје мале заовице свашта чинити; не би за то нико ништа знао! . . . А ни сама Жуџа није ништа пред њоме крила, па ни своју љубав према томе Рацкоме чобавчету; а и сна јој није имала ништа против њега: леп је обећењак! штета само што је Рац! . . .

Тако је то било и тога дана: старац са синовима оде на вашар; а Феркова жена једва је дочекала, да том приликом до своје неке тетке оде . . . Управо није тетка била главни узрок њезине походе, беше ту и друго нешто, што је њено младо срце доброј тетици привлачило! . . . Жуџа и млађа њена сна остадоше у кући саме; обе се нешто узврпољиле, баш као тице којима више не сметаху танане жице кавеза . . .

— Ти би заовице ишла некуда?

— Ишла бих мало до оваца . . . Давно је како Андраш бачику нисам видела? . . .

Млада снајка се насмешила, а девојке је оборило очи, преко белог лица јој прелеташе блеђе и загазитије руменило; и у томе тренутку беше зацста дивна! . . . Њена младост, невиност, прво миловање још непокваренога срца, све се у томе таласавоме руменилу огледаше . . . Лена младица, можда се сећала своје прве љубави, па није могла, а да је у своме узхићењу не загрли и не пољуби.

— Ала си срећна Жуџа!

Младо девојке подиже очи; као онај, који је мислио, да су му све тајне у грудима сачуване, па их у једном часу види обелодањене . . .

— Леп је, слатка снајко! . . . Ал' ја га толико не водем, колико ти мислиш!

— Ха, ха, ха! . . . Смејала се млада; више га вољеш него што мислиш! . . . Та ја ти по малим, руменим усницама познајем, да ће те се још данас пољубити! . . . Ђаволе несташни! . . . Па јеси ли спремила што твоме староме бачику? . . . Гладан пас лаје, макар да су му све овце на окупу! . . . Па ако немаш ништа, спремила сам ја, те је и претекло од оних колача и печења, што су нам људи на вашар понели! . . . А шунке, и сама знаш где су повешане? . . .

Жуџа се бајаги љутила, па у својој раздражености час је кршила снајине прсте, час је штипкала по једрини њеног округластог паса, а после је љубила; за тим је и сама помагала, да са разним јестивом вапуне торбу:

— На вино и заборависмо — рече Жуџа — а Андраш бачи тако воле вино! . . .

Сна јој наточи чутуру вина, и тако натоварену одправи је овцама . . . Обе дакле, јетрвице са заовом употребише тај дан одсуства, својих строгих господара, на подпуно уживање срца свога . . .

Наравно је, да тога дана нити су што краве, ни свиње окусиле, а да не беше око бунара нешто барице, сироти бирићи би од жеђи полипсали! . . .

Тек кад се сунце западу кловило вратила се најпре старија, а после млађа балогова сна; млађа се трудила да спреми људима мало вечере, а старија оде да са неколико прегрши уквашеног јечма, умири побуњене свиње, који су у своме прљавоме свињцу ужасну грдњу надали...

Сељаци један по један, пешке и на колима, враћаху се са вашара; неки пијан закићено шенир са куповним цвећем, што је можда за своју невесту спремио, па на сав глас пева; село се разлеже, а сеоски пси му, баш као у неком дуету, помажу; таман је весели братац свршио једну строфу, а најматорији шаров почне тако страховито урликати, као да су га са неком гредом поклопили, а млађи керови и керике слушајући команду старијег другара, све се надмећу ко ће више и јасније залажати — појуре за весељаком, овај их одалачи својом дугачком буцом, они се још ужаснијом лармом враћају, па у љутини нападну на неку пијаницу, кога су већ и на вашару добро издеветали, те му поцепашу шарену кабанцицу или опанлију. Најчувенији ђурчија у Фахиду имаће посла да се окрпи... Други опет невесело враћају свиње, овце и говеда натраг, јер их на вашару нису могли протурити; а гладна марва риче, грди, блеји; овамо се опет подигла прашина, да ти дисање у грудима застаје!.. А пред парохијалном кућом, застао трбушати биров са два своја ешкута, запалио своју шемничку лулу, на дугачком вишњевом чибучу, па са пастором — који је на отворен прозор промолио, са шлоф-

капом накићену главу, те се нешто важно разговарају; тек кад понеки од трезвенијих сеоских газда поред њих прође, а он ће га упитати:

— А вере ти добри пријатељу. како је вашар испиа?.. Беше ли марви какве цене?... Мислим да су се свиње највише гледале?..

— Слабо!

А после мане бичом, и још у бржем касу се кући жури.

На капицику балокове куће, час по час извири млађа сна, гледа и десно и лево, а после се забринуто враћа у кућу:

— Незнам, вели, где се то она мала вештица бави?.. Само да је не виде ови наши не милосници!.. А би јој сиротици пресело прво миловање! Заборавила би дал' беху плаве или црне очи, у тога лепог, рацког чобанчета!

Још није она ни изговорила, све што јој се по памети у тај ма вртило, а у кућу уђе Жужа.... Беше сва усплахирена; лице јој бледо, а око главе она црвена марамица са свим неуредно повезана; оковратна марама висила је преко једног рамена; вунена сукњица беше са чичком начичкана....

— Шта ти је Жужа?.. запиташе је обе снаје у један ма.

— Јесу л' дошли?..

— Ко?

— Та они!.. Отац и браћа!

— Нису још!.. Али шта је теби слатка Жужа?..

— О, слатке снаје сад ме изабљајте! Видили

су ме!.. У његовом наручију су ме видели!.. Проклет час, у коме га први пут угледах!.. А и њих бог убио, кад се са вашара вратише!.. Боље да су им сва три коња ноге поломила, него што се то догодило!..

— А јесу! те баш добро и изблиза видели?..

— С оне стране Мориша!

— Небој се Жужа — храбрила је оштроумна сна, и стаде је брзо и вешто од чичака чистити — не бој се, душо! Ми ћемо се обе заклети са распетијем благога Језуша, да си цео целцити дан код куће пословала, а чобанима смо храну по Шомођевој Етелки пратили... Знам да ће и она на то пристати, а доста личи на тебе, моја заљубљена грлице!..

— А Андраш?..

— И он ће потврдити, да му је Етелка хлеба донела!.. Само се ти чедо моје умри! Зглади ту косу с чела! Па буди весела! Смеј се! Шали се!.. Да како!.. Ејђе! Немешка си ћерка, а овамо никакве фуртлове не знаш!.. Кад дођу, па кад ти се отац скине скола, а ти му весело потрчи у срегање, загрли га, пољуби га у руку!.. Он ће те љутито гледати, а ти се чини и невешта; нитај га: јел' ти донео колачића са Арадског вашара?.. Па и не чекај одговора, него трчи одма браћи, па се мало намргоди, напући та твоја руменкаста уста, па их кори: Но, реци, Ферко бачи, и ви сте ми красна браћа! Могли сте коњима нове хамове купити, а где је мени нова хаљина?.. И најсиро-

машнија слушкиња у Фахиду, лепше се носи, него једина сестра балогових синова!.. То ће их збунити, те неће знати, како да почну своју горопадну литанију!..

Тако је добра снајка учила своју веверасту заовицу, а међу тим јој је чистила аљиницу, намештала косу, мараму, кецељу, а после је са влажним пешкиром брисала прашину, са њених округлих образа...

— Но, рече, сад си ми лепа, баш као да сам те из кутије извадила:

И Жужа се охрабрила на такве њене речи, те јој за часак нестаде страха, обична њена румен повратила се на лице; и она се стаде смејати и шалити, као да ништа није ни било!..

— Богме, ако ми отац није донео колача, баш ћу га повући за бркове, а ако је донео, све ћу их још данас појести!.. Незнаш снајо, како их водем...

— Баш све?... шапну јој млађа на уво — а за твоје црно око, рацко чобанче?..

— Њему ћу оставити срце!.. Ако у колачима има срца?... Неверујеш ми снајко, како га силно љубим!.. Душу и срце, и још да имам нешто дражије од обојега све бих њему дала!..

— Да у колачићима има душе и срца... Доврши сна смејући се.

— Па ми је казао: да и он мене воли, да у мојим плавим очима, гледа звездано небо завичаја свога! да ме љуби! да...

— Стани, стани мало, моја лена веверицо!... рече сна, подмигљиво смејући се.... Та и ја те волим и љубим, па о мени ништа не говориш са таким жаром?.. То ми баш није право!..

Жужа је поруменивши оборила очи, па само што је ватрено загрлила, друго ништа неумеде одговорити...

— То је друго!.. шапутало је збуњено девојче... И ја тебе волим, више него брата свога!.. Па и опет другаче се осећам кад сам код њега, у његовој наручју... То видиш, никад до данас нисам осетила; а ја бих у томе тренутку чисто зажелела да се претопим у њега, да ме у њему нестане, да будем он!...

Сна јој се доброћудно смешила; та и она је разумевала те умиљате гласове прве љубави... Међутим старија сна, која је мало пре изишла на сокак, да види, иду ли? Сад утрча журно у кућу:

— Иду, рече, и појури весело, да отвори велику капију.

— Сад назви Жужа!

Капија се отвори, а у авлију бесно утрчаше кола са два кулаша и једним вранчићем на логову... Красна ердељска раса! Очи им се сијају као жеравица, а по кулашастој длаци, виде се млазеви беле пене; видело се по њима, да их госе овога пута, нису ни мало штедиле: по знојавим леђима човечњака јасно су се виделе дубоке маснице од бича.

Стари Балог се скиде с кола, али не рече по обичају: хваљен Исус! па ни: добар вече!.. У ле-

вој му руци неки завежљај, а у десној нацак; јабучице на лицу му угасио црвене, очи му чисто севају; тешко је погодити, да ли више од вина, или од љутине? Сирота Жужа премрла је од страха за леђима је сна гурка у напред:

— Небој се! шапуће јој... Сви су напиту, лако ће мо их преварити!.. Само куражно!..

Жужа се брзо охрабрила... Та на највећој невољи и најплашљивија животиња је куражна!... Она му пође смело, весело — баш као да ништа не имађаше на савести — на сретање; загрли старца оберучке, па му пође руци; али старац отрже зловољно руку.

— Но слатки оче!, . чисто певаше својим звучним гласићем... А де су мени медљани колачићи с вашара?.. Где је она са црвеним и белим пругицама ишарана лутка?.. Па де су крушке и јабуке?.. Е баш видим — додаде жалостиво — од како ми је мати умрла, да баш нико за мене не мари!...

Стари Балог хтеде нешто рећи, али она као веверица притрча браћи, па се и око њих стаде неobicном окретношћу, умиљавати:

— Но Шандице, и ти Ферко бачи! Ала сте ми и ви красна браћа!.. Ено видим на колима: нисте заборавили коњма нове хамове купити?.. Да, да то треба немешким синовима, кад поју у вармеђу да бирају господу, да и онде буду први!.. Па сте и телету уже купили, као да теле не може са старим ужетом по селу се заигравати?.. А где

је мени нова аљина?.. Где ми је реклица?.. Немам су чиме ни у цркву отићи, а толи до умодане канторове госпођице Лујзе?...

И она напући усташца, а у плавим очима ракао би, да заиста суза трепери... Чудан ли је тај женски пол!.. Кад треба да плаче кикоће се; кад би требало да се смеје, она плаче!

Оба сина Балогова погледаше значајно у оца, а отац у њих; па ваља да су се споразумели? Стари Балог луни нацаком о земљу, па онако љутитим погледима мерећи своју јединицу, викну опором:

— Но Жужа, ко је данас носно чобанима храну? Што ћутиш сад?..

Жужа погледа збуњено у земљу.

— Па што си се умудрила, млеко ли ти погано!.. Ха?... Кажи, ко се данас заигравао на обалама Мориша са нашим јагањцима?... Ха?..

Нехте старац преко језика да превали: ко се оно љубио са оним рацким чобанчетом?... Жужа бризну плакати:

— Незнам ја слатки оче! Ја сам читав дан овде код куће била...

— Код куће?... И старац погледа најпре у сина, нове, а после у обе снаје... Код куће?... Жужа-немој лагати, ђаво ће те извести!...

Старац је грмно од једа, а големим нацаком лунао је у земљу, да су све грудве одскакале... Жужа се жалостиво пренемагала:

— Незнам ја оче:... То ће најбоље знати Шандицина Илка, она је собом и Андраш бачики и хле-

бац испратила... Жужа нехте, или не смеде споменути и за чобанче, бојала сѐ, да је глас не изда...

Старац опет погледа у синове, а после се окрете млађој снаји, па је поче хрпавим, али много тишиним гласом питати:

— Па, Илка сине, по киме си испратила оним псима храну?..

Илка га погледа право у очи:

— Ја оче слатки, неznam зашто ви то у толико испитујете?... Оно знате, нисам хтела Жужу толико морити, те сам нашла оно сироче, старога Шо-моља најмлађу девојчицу, Етелку; па сам по њојзи послала, један хлебац, и две три главице црна лука... Ја мислим, да ће им то довољно бити за два три дана?... А дете ме је за парче хлеба радо послужило... Гладно је сирото!..

Лице балогово дође блаже, и он погледа скоро смејући се своје синове:

— Е видиш ти, како се човек може огрешити!.. А богме сам ја мислио, да је баш главом Жужа код оваца била!.. Ал' кад је Етелка Шо-мољева... Нека је ђаво, заједно са оним рацким чобанчетом, носи!... Безобразница ниједна, а лепо сам овим мојим старим очима видео, где се са оним погаником грли и цмаче!..

Синови старога немеша ћутаху зловољно, бо пр-тама на њихноме лицу, могао си видети да су незадовољни са обртом очевога расположења, и Шандору пође сва крв у лице:

— Илка — викну љутито — ти лажеш, као кучка!.. Жужа је била код оваца и нико други!..

Па као што су сузе вечите помоћнице женске немоћи, тако се Илка кроз плач почела правдати:

— Ето слатки отац, питајте сека Пану, да ли је Жужа вазда код куће била?..

— Јесте оче, тврђаше Пана — цео дан је код куће радила, није по обичају ни на сокак изишла!..

— Доста децо!.. Викну строго старац, а за знак свога мирољубија, млатио је нацаком својим по ваздуху... Ни речи више! ја сам овде старешина!.. А ти Жужа, оди синко и пољуби свога оца у руку!.. Ти си моје паметно дете!.. Добро дете!..

Његова јединица примаче му се руци, пољуби га страшно у руку, а старац извади из оног завежљаја тма божја колачића, јабука, кајсија — и већ чему је у то доба време било..

— Од сад ћу синко — рече торжаствено — сам на своје очи пљувати, ако ме тако преваре!.. Та не може кћи првога немеша у овој вармеђи злочеста бити!.. Знао сам ја то... И тешко ономе, који се усуди, ма и најмању примедбицу о твоме поштењу изустити!... После тих речи, окрете се осталима, па им опороч рече: чусте ли ме сад синови моји: нико у кући да се не усуди, макар са сламком дотакнути се части и невиности моје јединице... А ти Пана, и ти Илка децо моја!, говорио је старац скоро растуженим гласом: будите добри према њој, чувајте је, пазите је, и не дајте

да се ко због ваше небрежливости мојој седој коси наруга!..

После такога разговора, баш као неки стари војвода, ослањајући се једном руком на нацак, а другом милујући малу јединицу, уђе старац у кућу.

Синови му осташе на пољу; мрачна лица, мрка погледа; у очима им насела крв, а песнице им стиснуте... Кад им се младице приближише, да виде је су ли и њима што са вашара донели, нехтеше их ни погледати; а Шандор је немилостиво отурно своју лепу Илку од себе:

— Лажљива жено!... рече јој са гнушањем... Даље се торњај од мене!.. Ти што погрешке моје сестре прикриваш, а каква си поганица, можда јој и сама показујеш путове, на којима ће лакше грешити?... можда, ..

— Немој да будеш тако опор!.. упаде му старија сна у реч... Видиш где плаче, а није крива, колко је један анђео крив!.. Ено, ако нама не верујеш, питај Шомоћеву Етелку?..

Шандор је шкрипио зубима.

— Зар сам ја слеп!.. Та ја ћу с једне на другој обали плаховитога Мориса, познати најмање јатње наших оваца, а да не познам крв своју! сестру своју!.. А! нека, ако не могу Жужи, њему ћу ја бити судија!..

У томе часу је Шандор страшно изгледао: образи му беху бледи, као листак артије, а очи кржаве... Ни једна од млада несмеде више ни речнице изу-

стити, познавале су га, а старији брат му Ферко, узе га за руку:

— Ајде брате! рече мирно, имаћемо времена, и даље о томе разговарати, на лио неће проћи погано рацко псето!

Жене уплашене ћутаху, кад икад се чуло испрекидано јецање Илке... Она је у себи признавала кривицу, увиђала је и то, да је одиста заслужила мужевљев укор... Али је с друге стране једило: што да је тако дивље предусрета?... Па што да је онако немилостиво отисне од себе?... Да је назове лажом, кучком?... Тиме је била њена женска сујета увређена!... А жена и кад не воли свога мужа, она воли ласку, и умиљавање његово...

IV.

Још тога вечера нађоше Бологове снаје малу шомоћеву Етелку: објаснише јој целу ствар у колко су за нужно нашле, и приволеше је сиротицу, а за једну шарену мараму, пред сваким који би је из Бологове куће запитао, да призна, да је баш она тога дана чобанима храну однела; а сврх тога дадоше јој два три грошића, да у јутру са зором отиде до старога чобана, те да и њему све објасни како се старцац не би одао...

Кад је стари чобан саслушао шта му и како му младе газдарнице поручују, климао је зачуђено главом:

— Ејње!... Ејње!... Ала су и те жене ситне памети!... А богме се ја овако матор, никад ни довека не бих досетно, да живе људе код здравих очију у лаж утерујем!... Па још на тако хамишан начин!... И за цело ако и ја то потврдим што ми ова мала шомоћева, баш као лекцију на памет прочита, још ће људи својим рођеним очима неверовати!... Само како ћу ја овако матор лагати, кад у целом веку никада нисам лагао?... Осим, наравно, кад ми се кад и кад на благе дне, приједе наприкаш, што закољем по неко шилеже, а газди однесем крваву кожу, па му се заклињем, да су га гладни курјаци појели!... Ал то је тако чобански ред, ја у овоме хатару и не познајем чобана који тако не чини!.. Ал тако им и треба, кад нам недаду ни на сам дан ускреса да се омрсимо!.. А да кажем све по реду, баш како је било... Богме би сирота Жужа зло прошла, а још горе ово чобанче, што ми је од некога времена тако омилило, као да је дете мога ређенога брата!.. А богме ни Пани ни Илки не би баш најбоље било да им људи за таку грдну превару дознаду!.. А опет да лажем, неће бити право у овим годинама!.. Ал баш да видим како ово дете о томе суди?... Па Етелка дете моје, рече гласно Андраши окренувши се Шомоћевој ћери. Шта ћеш ти казати ако те стари Балог или његов Шандор за такe послове што упита?

Дете се не промишљаше дуго:

— Ја ћу казати, да сам ти ја донела хлеба!

— Лепо — рече чобан — а ако те упитају:

дал си ти са оним рацким чобанчетом трчала за јагањцима?..

— Е па ја ћу признати да јесам!.. Још ћу им казати, како ја здраво волем јагање... А они ће томе веровати; та сваки човек воли јагање!..

Андраш се смејао у себи дечијој невиности и оштроумљу... Осећао је да он никад неби имао у таким стварима толико досетака, колко данашња деца имају:

— А шта ћеш рећи — питао је даље чобан смећећи се — ако те Шандор изненада упита, дал си се ти са мојим рацким чобанчетом љубила?

Етелка сва поцрвене а очи је оборила доле.

— Богме дете и то мораш признати, ако мислиш да поштено послужиш Илки и Пани!.. иначе тешко да ће ти дати што су ти обећани? Што не говориш?.. Ха?..

— Па Етелка шта се мислиш?..

— Андраш бачи, а што не бих и то признала?.. Ја ћу казати: да ме је рац хтео пољубити, и да сам ја од њега бегала, али да ме је он стигао, те ме је на силу пољубио... Једанпут у моје бело лице; други пут у моје плаво око!..

Дете се смејало својој лепој досетци, после погледа око себе, па као срна потрча преко равнице, и за часак је нестаде међу кукурузима. Андраш је гледао климајући главом, за дететом...

— Е где ти чудо од досетљивости!.. А ја то већ не би умео!.. Вајкао се стари чобан... Не знам само како ћу слагати?.. А то морам учинити!

Морам за љубав оне мале вештице, и за овог рацког ђаволана!.. Обоје сам их заволео, баш као да су ми рођена деца!.. Ето она мала шта ми није намесила и насипремала, па и вина!.. Није ми више чинила ни покојна газдарица, а она је баш добра била!.. Бог да јој душу прости!..

После тога, призна Андраш своје чобанче; и није му ништа од целог разговора саопштио, само му је толико приметио: да пази на себе!.. А ако би ко од газданих синова упитао га: дали је Жужа скоро, па баш и јуче доходила, просто да каже да је он Жужу први и последњи пут видио онога дана, кад се у Балогових за чобана погодио, а за остало нека се на њега ослони:

— Газде су они, немени!.. вели стари чобан: незнају они шта је то бити бојтар код оваца!... Деде! нека дођу, па нека се усуде само запитати ме: Како ме слуша моје пастирче?.. Богмеђу им синовче казати, па макар ми све зубе из главе повадили: да ни њин господин пастор у селу, не чува своје од господа примљено стадо, као што ти чуваш Балогове овце!.. Да како!.. Наши јагањци не скитају се по селу, од раскршћа до раскршћа, и ноћу по празним сувачама, као њини момци и девојке; па и наши мотори овнови, свакад су у своме чопору, а не као њини бирови и ешкоти по васдуги дан у механи, па бога ми, ни црвену чарду неостављају на миру, пре негде, кад сам тамо на једно чокање љуте ракије свратио, вајка ми се сирота грчмарица — премда није ни њојзи веровати, одавно и она већ са ђаво-

дом шурује — а тужисе, како је баш сам биров на силу некако уштиную и пољубио!.. Те јој се још коњобарки, познаје модрица на врату...

— Па Андраш бачи, кад мислиш да ће доћи газда овамо до оваца?..

— Можда и данас!.. рече Андраш... Али у памти што ти рекох: Жужу ниси видио! А остало је моја брига!..

— Та знаш бачи, није само ради тога; него сам наумио променути газду, па бих рад да им за времена одкажем, нека својим овцама друго чобанче потраже...

Стари чобан ћуташе. Он је волео то рацко момче, па је смишљао, шта да му светује? Дал да га наговара да остане и даље с њиме у друштву; или да му намеру одобри?..

— Знаш шта је синовче!.. рече пресудно чобанин... што се мене тиче, ти си ми у вољи и ја те вољем, па да си боже прости Калвин а не Рац!.. Ал кад је тако почело, боље ти је да се за времена очистиш из овога хатара!.. Дете је! распуштено је! А воле те! оно, дај боже! то једанпут можда ће и проћи без злих последица!.. Али зар ти мислиш да ће она трпити, да ти и други пут не дође?.. Па можда и ноћу, а можда баш у такоме часу, где је браћа највише вребају? А зликовци су! Убиће те као шеву! Та знам ја шта је то љубав! Та зар сам једанпут остављао овце, те јурио чак преко трећег хатара за девојкама? Па зар се није и то дешавало, да на глас клеветуше маторога овна,

понека младица, чак из села доплеја, колко да види: јели топло под опаклијом Фараго Андраша?.. Хеј синовче! Младост је младост!.. Један пута у животу долази да се никада не врати!.. Сад ме већ нико и не гледа, баш као овога нашег зељова, што нема више до два зуба у глави...

Андраш је дубоко уздахнуо.

Сваки живот има своју историју; а свака историја завршује се са уздицајем. или издицајем... Гробар дође, и са ашовом влажне земље, удари на њу печат истине: живио је и преминуо...

Ноћ је пала, а од блогових нико не дође.

Андраш бачи спремаше се да мало одпочине: простро је и кабаницу и опаклију по зеленој трави, а покривача му није ни требало; ноћ беше тиха пријатна... Поред себе је положио голему батину, а чело главе му се облизиваше матори зељов, што га је Андраш мало пре споменуо; дали због бивши његови заслуга, или због саме његове отмене, рутаве и важне спољашњости, то се није знало; тек је стари чобан међу њима осталима, њега изабрао да му буде другар; он није много лајао, али кад је год залајао то или је омирисао човека или курјака... Сигурно је стара псина знала: да су то двоје највећи непријатељи његових оваца, а можда је баш то и био узрок, те га је Андраш толико одликовао?.. Бивало је тако озбиљних трепутака, да се стари чобан са својим псетом и разговара: зељов за режи зловољно. Андраш га разуме: сув ти је комад,

јели? А зуби су ти слаби, те неможеш да га савладаш? .. Тако је то, док си гњавно курјаке био си добар, а сад мож' липсати! .. Јест, јест Зељо! То је награда свију добрих газда... И он му извади из уста окорео комад леба, полије га водом, да се мало укисели... Пас на ново зарежи. Мисли: да му стари Андраш отима комад из уста... Андраш већ зна шта мисли пас: право имаш стара пенно! Људи су грабљиви, један другоме отима комад из уста... Матори Зељов опет зарежи: Право имаш, знам како ти је! Кајеш се, јер док си имао све зубе у глави, ниси се сетио да својим добрим газдама, на њиховој човечној неги захвалиш? А сад је доцкан! И шта би могао са твоја два зуба почети? .. Највише да им запараш у кабаницу, а тебе би после вилама, па на љубриште! .. Стари пас обори очи, а са шапама се чеше по њуци: Стидиш се! вели чобан, а ево ти хлебац укиселио се, прождери га! а кад се по други пут оштениш, отвори боље очи кога ћеш служити! Најбоље, иди па лај под мобу, од куће до куће на лепо, где те добро приме остану и повише, а где ружно заређај по кокошињацима, поједи им гуске и пилиће, па севај у друго село... Пас га више и не слуша, појео је своју мршаву вечеру матору главу је опружио по триви, па је заспао... Сад ћу и ја, говори му чобан, само док попушим једну луду дувана... Запалио је луду, а после из гласа викну Стевана:

— Пишта!

— Чујем бачика!

— Иди синовче, те потерај овце тамо преко палових стрњика, а после лагано, путем, све поред кукуруза; само пази да не уђу у кукурузе, сиротињски су, а ми пастири треба барем да чувамо сиротињу! .. Него лепо, те гледај да доспеш до спахијских ливада; трава је лепа, па ако те његови настојници не опазе, слободно их пусти у ливаде, само матороме овну са мало сламе запуши клеветушу; водем је онако, ал кад пођем у потру, е баш бих волео да на свету нема клеветуше! .. А опет вако и да нејдеш у штету? По стрњикама, једва ако ће и наћи неки прамичак зелене траве, а по утрицама општинским и по пустарама већ је и земља од силне жеге попуцала... А око по ноћи ја ћу те заменути синовче; гледај да се у то доба, нађеш онде на обали, према овој чивутској адици, а за друштво ми се ништа не старај! .. Ево стари Зељо остаће код мене, њега веће и онако мрзи шетња по фахидском хатару; та познаје га целог баш као стари учитељ своју отрдану штицу! ..

Андраш остаде сам са својим зељовом у помрчини; само си још видео, како му се жар од крце на души светлуца; а Стеван је извадио из рукава своје кабанице фрулицу, па на њој удешаваше оне дивне, жалостивне мелодије из српских песама... Кадкад би застао да скупи раштркане овце, да се не би нека изгубила, а после је опет продужавао све тужније и невеселије. Изгледало је као да и ноћ са њиме тугује; последњи тонови свакога стиха, чули су се како на крилима тавне ноћи у невеселоме жу-

бору изумиру... Кад су прешли јарак код Палових стрњика, ту је младо чванче застало, и док су овце по голој стрњници жудно грицкале траву, он се наслонио на голему батину, па замишљено гледаше у мрачну даљину: срце му се растужило, а у души је осећао неки неописани терет... Сад баш у овој тавној ноћи осетио је можда први пут, да је сироче!

Двапут му је у животу срце топлије закуцало... Два загрљаја, и два врела пољубца беху, што му као жеравица кроз младу душу стрелише, остављајући опустошавајуће трагове у грудима његовим; због њих је морао напустити кућу оца свога, оставити зелене ливаде на којима је детињство своје, у друштву остале пастирчади проводио!... Па и овде на обалама плавога Мориша већ се почело срце његово одомаћивати: Андраш му беше добар и старешина и друг; омилио му је, и он му се свом душом повераваше, а после и дивне обале плахога Мориша са сваким даном му све више од својих дражи откриваху! Та није онде била само једна долиница, на којој је скривен од свега света, могао по ваздан сањати о својој љубави, о својој усамљеној несрећи... Па оне мале блогове јединице кад се сетио, мислио је, е ће му срце у грудима пући!... Она беше лепа, млада као пупољак од руже, несташна као безазлено јагње, јучерање дете!.. И то дете га свом страшћу распаљене љубави миловаше! Па зар је могао а да не љуби?.. Да је отисне од себе?... Та у њеној близини, почео је

већ заборављати, да је отиснуто сироче!.. У њезином загрљају, растопила се она ледена кора, што му се на усамљено срце навлачила; њен пољубац, повратио му је што је у цвелееном срцу недостајало!.. Али ту у застави стојаше и стари Андраш; лице му озбиљно, чело забринито: Синовче, Рац си!.. Назви се! Зликовци су!.. Убље те као шеву!..

Таким мислима занешен, није ни опазио како му овце испред очију умакоше, није их могао ни видети, само је по гласној клеветуши приметно, да су већ близу кукуруза; он појури за њима, па их истериваше на друм који води спахијским ливадама; изчупа један прамен траве, те запуши клеветушу на овну преводнику; ован је зачуђено тресао главом, беше му доста необично без тандарања његове веселе клеветуше, али кад је видно да му нема помоћи, он полако пође у напред, а младо чобанче за овцама; час по час би прислушкивао, као да га од некуда не сретну спајски људи, у један пут, учини му се, као да нека тавна прилика изгрсну из кукуруза, поред којих је пролазио, али то као да је нека жена била?... Лица јој у мраку није могао видети, али по згуреном мршавом телу лако је могао познати, бабу... На глави јој велика црна марама, а доле дугачка, отрцана стара нека хаљина, колко да покрије савршену наготу тела... О врату јој је висила голема торба... По свему дакле, лако је могао видети да је Циганка... Али шта ће она ту на томе месту, и у то доба ноћи? Мишљаше у себи Стеван... Пурењака се могла још и за раније

накрасти?.. А друго ништа не беше у томе пре-
делу што би њу стару Циганку могло у то доба ноћи
примамити?.. Или су им можда черге у близу?..

Сад му се учинило као да га стара циганка са
својим сувим прстом себи зове?.. Штали ће самном
матора наказа?.. И већ хтеде даље да иде за ов-
цама, али у тај ма чуо је за собом неко пушкање...
Баба га је ухватила за рукав од кабанице:

— Стеване!

Шапутала је баба хрђавим српским акцентом. Сте-
ван се на њен глас трже:

— Шта ћеш са мном?

Питаше је изненађено чобанче, а и пси почеше
незадовољно режати.

— Пст!.. ућукиваше га баба, гледајући упла-
шено око себе... Лагано дете, да нас ко не чује,
па и псима подај знака да ћуте...

И она га повуче за рукав, показујући сувом ле-
ваком на кукурузе...

— Онде у мраку, све ћу ти изказати.

Стеван је и нехотице следовао.

— Вечерас шапутала је баба, тајанствено — баш
кад је суице залазило, била сам у селу...

И кад је то изговорила, навали на њу неки каш-
шаљ; али она брзо зграби један крајчићак прне ма-
раме, те с њиме запуши своја уста, само да се
њено кашљање не би и на даље чуло... Стевана
је толика бабина опрезност изненадила, и он није
знао шта ће о томе да мисли?.. Кад се Циганка
мало утишала она је продужила започети разговор:

Паметан си дете моје, што си запуши звоно на
овну преводнику!.. Ноћ треба да је и глува и
нема!.. Земља треба да ћути, и докле она спава,
донде настаје други живот у облацима у звезданој
даљини... Да... дакле, била сам у селу... тор-
бареше, то је наш вечити посао... али данас ми
је доста траљаво ишло: једва ако сам напросила
толико хлеба да моје циганчиће нахраним... У том
ме је позвала госпођа пасторовица да јој гледам у
длан: шта ћеш тамо видети?.. Боре на длану ис-
прекрштане, на тако је и ток живота искривудан,
замршен?..

— Попа те не воли!.. рекох попадији.

— Знала сам.

Он крије од тебе!.. Носи тајну у срцу своме...
Та зар је један пут без твога знања одилазио на
ноћне састанке?.. А та, што му је срце отровала
близу је твоје куће!..

— Знала сам — рече жалостиво — он одлази
канторовој жени; млађа је и лепша од мене!..

После тога ми даде један сребри цванцик... И
ја одох по селу и даље, просити, бајати и вра-
чати... Бог је свакоме милостив, шта могу коме
ја матора Циганка?.. Али то ми је храна!.. Кад
би око првог вечерњег сутоња, а за сукњу ме дрпну
једно младо плавооко девојче:

— Иди бабо вели, у Балогову кућу, неће ти бити
бадава.

— Док сам се осврнула да је боље промотрим, а
мале вештице нестале, оде баш као верерица...

— Немешка је то кућа, па су им богме и пси опасни, једва сам се са овим големим штапом могла одбранили. . .

— Шта ћеш ти, викнуше на мене синови старога немеша. — На поље севуци матора раго Циганска! . . И ја већ хтедох да бежим из авлије, али у тај ма излете из куће старија им снаха Пана; нешто шапну своме мужу на уво, а после ме уведе за руку, па ме уведе у собу. . . Онда на постељи лежаше млађа сина' им Илка. . .

„— Болесна је, рече ми старија, па ако знаш што, а ти јој обај! . . тим речима остави ме саму у соби. . . Она што је у постељи лежала беше заиста болесна, шта јој је било, не умем ти казати! . . Била је у лицу бледа, а очи јој упале у главу. . . Кад ме је угледала, она се издиже мало у кревету:

„— Где су вам черге? питала ме је славим гласом.

— Черге?... Моја лена, добра младица! . . А шта ће твојој милости, наше чађаве черге? . .

„— Тек хоћу да знам где су!

— Ми не радо казујемо где су нам станови, али њојзи сам казала:

„— Тамо рекох, баш између влашких кукуруза и спахијских ливада. . . Онда смо се настанили моја лена, лабудаста госпођице!

„— Прођи, рече ми тихо — још ове ноћи, баш поред тих спахијских ливада, лако ћеш и у мраку познати балогове овце; та највећи је чопор у целоме хатару! . . Па кад угледаш старога Андраша, или његово лено, рацко чобанче, кажи им: да се

ове ноћи причувају, један ће од њих двоје . . . погинути. . .

Стара Циганка уђута; а после насловивши своју коштуњаву руку, на младићево раме, гледаше га дуго у очи, као да хтеде и у мраку распознати црте на његовоме лицу:

— Почуј ме дете моје! . . рече некако тронутим гласом. . . И твоју покојну мајку сам познавала! Бог да јој душу прости! . . И са њеним сам благословом, многи залагај хлеба појела! . . Отиди Андрашу најбоље, па му предај овце, а кажи му све шта је у ствари, па се после завуци, хеј тамо у кукурузе, те онде преноћи. . . Провидила сам сад шта је? . . . Ником другом него твојој лепоти опасност прети. . . Због ње ћеш погинути!

— То пре пола ноћи не могу учинити, одговори чобанче. . . А после по ноћи? Како бог да! . .

— Бог милостиви нека те причува! рече баба тап-кајући га по рамену — А сада лаку ноћ! . .

У тавној ноћи несташе Циганке; само се чуло како суво лишће од кукуруза шушти за њоме, а после се и то утиша; још се чује како скакавци сичу, а цврчак цвркуће! . . Јадно чобанче остаде само на тој тавној пустари. . . Неки терет му паде на срце; речи старе Циганке нису га толико уплашиле, али га смутеше, ражалише; почео је осећати да је туђин, да нигде свога нема! Хеј, колко би он сигурнији био да је у месту свога рођења, на пространоме хатару свога завичаја! Та онде га сваки жбунић познаваше, а свака умка и сваки јендек, давао би му довољно

заштите! . . . У његовоме селу не беше човека који му на невољи не би притрчао? . . . А овде у туђинству, коме да верује? . . . Ова баба! Циганка, коју је сада први пут у животу видио, можда га зато баш и упућује у кукурузе, да га онде дочекају потојне убијце? . . . Да га лакше у мраку свладају? . . . Да га убију! . . .

Таким тешким мислима обузет, ишао је даље за овцама. Кад је дошао до снахијских ливада, он прескочи јендек, и пусти овце по ливадама, а сам заклоњен иза једног жбуна, гледао је пажљиво по околини, да га ко у потри не затече. . .

V.

Стари Андраш је већ и трећу лулу свога крцака у дим и пенео претворио; а још није могао заспати. Тек око неко доба ноћи, клонуше му старе трепавице, и он је почео нешто лепо сањати: као на чарди је, а овамо празник, а он још млад; на њему кратак црн прслук, са белим цинканим дугмићима; на глави шеширић, завићен зеленим рузмарином, овамо опет чизме с'мамузама! . . . Момак, те му пара нема! . . . На чарди сила света; лепе младице, удовице и подмигљиве девојке. . . Стари Цигани поседали као на банак, око незграпне вуруне, свирају, а он им заповеда:

— Сад да ми засвирате чардаш, децо гарава! викину на њих Андраш — па из гомиле зграби вајлепшу девојку, те се као вихар окреташе с' њоме, по не-

спретној соби отрцане чарде. . . Девојка му се допада; лепа је, црномањаста. Очи јој севају, а кроз жућкасто прну кожу, једва јој продире, као из неке потаје, оно прикривено руменило. . . У својој младости тако је девојке Андраш најволео! Па му се учини као да је већ негде видио? . . . Као да је одавна познаје? . . . Она се осмехну милостивно на њега, он је више притиште грудима. . . Погледа јој боље у очи. . . И његово срце стаде необичном брзином по грудима лупати: Та та играчица беше главом прва његова милосница! . . . И он већ хтеде у своје узхићењу да је пољуби. . . Али на један пут мрак! . . . Свирка престаде, а у тами није више видно ни девојке ни људи, све је то пред очима његовим нестало, изчезло; само што испод себе чује, како у својим беснилу Мориш хучи, и са мутним валима удара у већ подривену обалу, он осећа како му се под ногама земља рони; одскочи два три корака назад, и у томе виде где му овце као са неком олујом ношене, јуре узбуњеноме Моришу, за њима његово рацко чобанче, гологлаво, дуга црна коса лети му по ваздуху, лице му бледо, у очајању пружа руке, тражи помоћи; али баш у часу кад је он потрчао да му помогне, диже се облак од прашине, и са надприродном силом издиже их са земље да их све у Мориш спусти.

Андраш се трже иза сна, чуо је како му срце од стра у грудима лупа; погледа пажљиво око себе, мрак! . . . У мрачној даљини ништа се не чује, ни клепегуша, ни лавез паса, све је мирно, као да је изумрло. . . Чело главе му се наместио матори зељов;

и он сиромом у велико спава, кад кад ће само у сну мрднути репом; али на скоро, као да се и он почео будити: издиже мало своју рутаву главу, узбули уши, па стаде зловољно режати;

Шта ти је, матора псено? . .

Али псето и не погледа у чобана, диже се са свога места, па стаде узнемирено лајати, и пође ближе обали, и што се више ближио, све је већма лајао. . . То је Андраша узнемирило, и он погледа најпре да ли му је нож за чизмом, после узнемирило батину и пође за зељом; није коракнуо ни десет корачаји, а према сивој боји Мориша, учини му се као да види неку жену: у мраку му се чинило, да је не обично дугачка, и да је у црно обучена? . . Тако на пет корака пред њоме, застаде нас; да ли од стра', или из другог узрока? . . Тек Зељов стаде изпрекидано лајати: час је ситније, часом као да се гуши, немогаше по својим псећим нотама да пушта редовне своје тонове, после се заценио од лајања те би баш као курјак завијао и урлао.

— Андраш бачи! . . викну жена: немој допустити да ме твоје псето раскине! . . Ја сам добра жена! . . Андраш, та зар не познајеш твоју стару Марту? . . Ејње! Ејње! . . А још док си момак био, толико пута сам ти у длан гледала! . .

Андраш вабну псето, а Зељов умирен што га је газдин тон охрабрио, да већ нема опасности, облизиваше се око ногу чобанових; само што би кад кад са неповерењем погледао у Циганку, те би подмукло пуштао по један крупан лав од себе. . .

— Па, стара моја оклепаницо! . . Ваљда ти је и ове ноћи пало на ум, да ми у дланове гледаш? . . Није нужно матора Циганко! . . Не треба ми више бајалица! . . Знам своју судбину сам! . . Знам и оно што ће да буде са мном: оматори ћу, ето као и овај пас! . . Снага ће ме издати, зуби поизпадати, газда ће ме отерати! . . И то је све! . . А ти можеш казати, као што си ми више пута и говорила: да ћу постати први човек у селу: Ешкут, биров, па можда још и господин пастор у Фахиду? . . Ја ти више не ћу веровати, стара моја чађава девојко! . .

Циганка му се приближи, па погледајући уплашено око себе, стаде га ћутати:

— Лакше Андраш! Немој тако гласно, чуће нас ко? . .

— До врага с' твојим шапућањем, матора вештицо! А ко да нас чује, осим овога рутавог другара, и те тавне ноћи? . .

— Пст! . . Ова је ноћ нечиста! На тавним својим крилима носи некоме смрт! . . Благо оном на кога се идућа зора осмехне! . . Дуго ће живети! . .

То не беше просто циганско торокање; у њеном узбуђењу, у уздреталоме гласу, лежаше истина њених злокобних речи. . . Андраш је гледао зачуђено, и није знао шта у томе тренутку да мисли? Циганка му се приближи још већма, видео је како јој се сува уста мичу, а слаб глас њен једва је и допирао до његових ушију.

— Андраш! . . шапутала је Циганка: твоје сам

чобанче оставила пре по сата, баш код самих спахијских ливада...

Стари чобан претрну; обамреше ноге под њиме, и он се још више наслони на свој чобански штап, бојао се да не падне...

— Оставила сам га!.. А казала сам му поруку Балогове снаје Илке: Баба Марто, рече ми болесна младица: иди, па кога сретнеш од њих двоје, кажи им: да се ове ноћи причувају! Један ће од њих двоје још ове ноћи погинути!..

— Па јесли ти поруку и чобанчету исказала?

— Јесам!.. Али ме он није послушао, оде даље за својим овцама...

Андраш огрте опаклију и спремаше се да одлази; видело се по њему, да га је бабин разговор узбунио...

— Стани!.. рече му баба ватајући га за рукав, још неку реч!.. Кад сам га оставила, ја сам се увукла дубље у кукурузе, та знаћеш оно место баш поред линије, што из села кроз влашке њиве Моршшу води... Онде застадох, да видим куда ће са овцама?.. У тај ма учини ми се да линијом неко пролази; ја се шћујурим доле, погледам пажљиво кроз продоре од кукуруза: иду два човека!.. Шешире су дубоко навукли на очи, на њима дуге кабанице а испод кабаница виде се крајеви од наџака...

— Да нису одкуд спахијски биреша? Прекиде је Андраш...

— Нису!.. Скоро сви биреша у фахидском спахилуку, ошишани су; а у њих беше дуга коса, чак је до кабанице допирала.

— А јесу ли што проговорили?

— Ништа!.. Тек кад поред мене мијнуше, онда ће један међу њима проговорити: Не знам, вели, који ће од њих бити код оваца?.. Лако ћемо их познати... одговори други, али полако, једва сам могла разабрати: ако буде Андраш, онда је Рац доле на обали!.. Близу свога гроба! додаде други...

Андраш није више слушао на бабу, која је можда још коју примедбицу имала: он натуче шешир дубље на очи, на оде; за њиме је ишао Зељов... Викао би он можда по имену своје чобанче; али је знао, да га не ће чути, далеко је; а после, место где се он сада са стадом находио, дубоке су долине, са свију страна кукурузом опасане... Журно се дакле, што је брже могао; кадкад напујка Зељова, цето потрчи двејестину корака, лане онако у ноћ, па вртећи чупавим репом, опет се враћа чобану.

— Овде на близу никога нема!..

Тако је мислио стари чобан; али му чудно беше како да се пси од оваца, не одзивљу Зељовом лавезу?.. Та они га иначе осете чак из другог хатара, па му моторку рутавоме весело трче у срећање?.. И ту њину равнодушну тишину, то ћутање, није стари Андраш умео да растумачи; те тако, све га већи стра обузимаше, све је журније и брже корачао, већ га и зној пробијаше... У један пута стаде. Сигурно се нечем досетио?.. Он скупи кажипрет на десној руци, начини од њега као јако скучено глагол, па га тури међу дебеле усвице, чак дубоко до изнад језика, на што му снага доносаше

звизну у прст. . . Ноћ је одјекивала, чинило се, као да тамо далеко иза тих равница, још њих десетину звижде. . . Кад се ноћ утишала, Андраш звизну још у два ма, једно за другим; али много краће, као човек кад оће да изусти једну реч, па је у средини пресеце, те извиће читава, али у двапут изговорена. . . На један минут по томе, одаваше се керови од оваца. . .

То га је мало утишало.

— Сад бар знам где су — рече — нису више у спахијским ливадама, али нису ни далеко, тек што су оданде изишли, не може другче бити!

А после тога стаде на сав глас викати:

— Хе е еј! Пишта! хеј! . . .

Ноћ се орила, али се од оваца баш нико не одзиваше. . . Још већи стра! . . .

— Шта је то? . . Мислио се чобан. . . Будан је он, знам га ја, то рацко чобанче! . . Хеј, само кад би сви пастири тако будни били, не би нам ни једнога руна из стада нестало! . . Али за што не одговара? . . Ејње! Ејње какве нам грдне бриге за даде то плавооко девојче! . . Да бог да никад не окусно лепиње са сиром! нити се напио тога њиног вина, кад већ тако скупо кошта.

Андраш опет застаде; смислио је нешто:

— Што је могло бити, било је! . . . Нећу на пречац да идем, мало ћу заобилазити, како ћу кроз кукурузе баш на саму линију изићи. . . Ако су они, морају се истом линијом у село вратити! То је најмрачнији пут, на чистини могао би их ко срести,

па и познати? . . . А знам их, ту погану багру немешку! Пажљивији су од лисице а лукавији од змије.

Она линија коју му је матора Циганка означила, а која је и њему позната била, не беше баш тако далеко од њела; није преко голих стрњика прејездио ни две три дужи њива, а већ је стигао до влашки кукуруза, и у часу кад је већ хтео да уђе у кукурузе, како би на пречац, а и невиђен од могућега сретања, на саму линију стигао, где би их у мраку лако могао и зауставити! Али баш у тај мах кад је већ прескочио жарак, којим су кукурузи опкопани, а два човека журно утрчаше у линију.

— Они су! . . Изусти Андраш уплашено, и журну кроз кукурузе, како би за времена могао пута им препречити; али које што му је голема опаклија у трчању сметала, а после и ломљава суве кукурузовине, одавала га је зликовцима, те они удвостручише своје кораке. . . Кад је Андраш изишао на линију, они беху већ далеко одмакли, тако, да се једва кроз пропланак узке линије, могаху угледати.

Андраш напујка Зељова, не би ли их у бегању прето смело? . . Матори пас залаја и појури за њима, али кад их је стигао он уједанпут промени лавезом, само што још пушташе од себе изпрекидане гласове свога умиљавања; на скоро се врати, па задовољно дупкајући се дугачким репом по ребрима, чисто хтеде рећи: како бих ја матори пас

гново људе, који су твоји пријатељи, а мене чу још од штенета одхранили? . . .

Стари чобан се љутио, и хтеде својом тојагом одалачити Зељова, да више никад не дигне главе, али се грже, те само замахну на пса; а матори пас сави реп међу ноге, па понизно као нека корњача оде изпред љутитога газде:

— Они су за цело . . . Зликовци! . . . Рече Андраш враћајући се друму који је спахијским ливадама водно: и сад знам за што нису пси од оваца матороме Зељову одговарали! . . . Али шта је са њиме?.. О боже створитељу мој, шта још неће човек доживети! . . .

— Пишта: . . . Синовче! . . . Та одазови се, де!.. Викао је очајним гласом стари чобанин, али се нико не одзиваше, само се ехо његових речи чуо. Бар да нисам казао да запуши клеветушу! . . . Триста ли му! Шта би на овакој ноћи вредила преводникова клеветуша! . . .

— Андраш! . . . чу се у крај друма нечији глас, и нека згурена прилика, баш као авет пузећи дође до њега, ухвати га својим сувим хладним прстима за руку . . . Ајде за мном! Но шта се узтежеш?..

Андраш боље погледа у жену, што га је за собом вукла . . . То је била Марта Циганка.

— Ајде! . . . рече баба журећи га: ено га, где лежи на спахијској ливади, баш поред самога друма.

— Јесу ли га убили?

— Питао је чобан потмулим гласом . . .

— Не знам! . . . На пет корачаји сам била од

њега, у самоме јендеку скривена . . . Па сам чула како стење и крчи; друга гласа нисам могла чути... Видиће мо сад! . . .

Циганка с' Андрашом пређе шанац, и на неколико корачаји пред собом, видеше, где се на трави бели кабаница, а мало даље од ње, лежало је чобанче! . . . Дал' беше мртво или у несвести, то нису могли знати? . . . Андраш извади иза овењаче своје кресиво и стаде кресати, а кад се труд запалила, матора Циганка му додаде омут сува сена; чобан протрља најпре омутић, тури запаљену труд у њега, махну руком два три пута по ваздуху, и часом стадоше сјајне варнице кроз тавну ноћ пролетати . . . Андраш пириу још који пут у сено и жив пламен обасјаваше бледо лице несрећнога младића . . .

Баба је принела још мало шепурине и корова, те за мало, чело главе чобанчетове горела је у пламену ватра . . . Стари чобан смућено погледа у његово лице: очи му беху затворене, чело као у мртваца, а по бледим усницама трептало је неколико капи крви.

— Дише ли? . . . Питао је Андраш. Циганка се саже, прислони уво на младићеве груди; па онде пажљиво прислушкиваше:

— Дише! . . . рече баба дизајући се: само му у гуши и у душнику кркла крв . . . Имаш ли што воде при себи? . . .

— Чобања ми је на магарцу, али имам нешто и у тиквици; само ако буде доста . . .

И он одпаса са свога појаса округлу тиквицу,

коју скоро сваки чобан уза се носи ; пружи је баби, а она се прекрсти у трипут, па онда усу на свој суви длан мало воде, саже се над бедником, те га попрска, најпре по слепим очима и по лицу, а после по грудима и по слабини . . . Кад се баба дотакла слабина, болесник скупи грчевито једну ногу а са зубима шкрипну.

— Газили су га! . . . рече баба значајно: ево па гледај, и сад му се већ по грудима познају штикле од њихових чизама! Сутра ће да натече, па ће бити модра, као она чоја, од које Швабе кроје чакшире . . .

И она узе наново воде па га стаде лепо и полако умивати; са сувим својим палцима повлачећи понајлак преко чела и слепих очију; после неколко тренутака отвори невољник своје мутне очи, али их одма на ново заклопи . . . Баба га и опет попрска по лицу, а после узе тивницу па му синаше у полустворена уста студене водице, и по гуши бедниковој видело се да је једну част од ње прогутао . . . Остало је са усипреном крвљу помешано, текло низ његово бледо лице доле, у густе праме нове црне косе му; која му бледу главу окружаваше . . .

— Има живота у њему! . . . Ако буде јака састава, моћи ће издржати? . . . Хе мој брацо, та зар су перзекutori једанцута мога старог Цигу, најпре нацацима били, а после са чизама газили? . . . Та зар сам га једном полумртва на колима са вашара вукла кући у чергу? . . . Ал' они веде: Тако заповеда закон у слободној Маџарској држави! . . .

При тим речима лице бабино још се више збрчало, усне је помицала, а очи јој севаху као у дивље мачке:

— Нека пропадне така слобода, заједно са својим законима, по којима силни до смрти газе слабијега! . . . Ето и овај овде, што блед у крви својој лежи! . . . Од чије је руке пао? . . . Бог их убио и с насилницима немешим! . . .

Баба се трже . . . Сама се од свога разговора уплашила, те са молећим погледима стаде се око Андраша, који је јаднако немо и непомично гледао у бледо чобанче — превижати;

— Слатки, милостиви! Немој ме одати стару Циганку, што сам ове ноћи бунцала! . . .

Андраш је жалостиво погледа:

— Оће ли преболети, моје јадно чобанче? . . .

— Оће! . . . душо Андрашу, оће! . . . Ја ћу га сама као своје дете неговати! . . . Ете . . . И стара Циганка извади са дна своје торбетине, једно мало стакленце, и посипајући свој суви какипрет са неком загаситом течношћу, пуштала је с' прста, па жљиво, кап по кап у болникова уста . . .

— У нашим торбама има свачега; говорила је баба: свакојака корења, биља, нацећених каплица . . . Ко зна где и кад може требати? . . .

Док је баба говорила, на лицу онесвесњенога младића појавила се танка румен; очи му се отвориле, светле, као да је у грозници спавао . . .

— Жив је! . . . Викну Андраш тронутим гласом.

— Живи ће! . . . Повторавала је Циганка.

Андраш се саже над чобанчетом и покуша, да му главу на своје крило положи; али је јадник при сваком покрету болно зајечао; чобанин скиде дебелу онаклију са свога рамена, смота је на форму неког јастука, па му положи главу на њу...

— Воде!.. молио је болник slabим гласом; Андраш му наже тиввицу на уста, кад је болесник два, три пута гунуо: чинило се, да му је у нешто лакше: телом је лежао по леђушке, а малаксалу главу окренуо је од ватре, на ону страну куда беше мрачно, и одкуда ђарлијаше тих поветарац...

Уморан сам!... рече болесник slabим гласом спуштајући десну руку доле на траву, а све дотле беше као мртва на његовим грудма.

— Пушти га Андрашу, нека се испава овде у пољу, на овоме благоме поветарцу, до у јутру ће му бити много лакше... А ти иди за овцама, донде ћу ја остати овде, чува ћу га, пази ћу га!.. Та нама старим Циганкама и онако се не зна дан и ноћ!... А пред зору остави на другом некоме стадо, па доведи магарца овамо, лепо ћемо га попети на самар, а ено где су нам черге!... Ко има дана, и под чергом ће живота наћи, а коме је суђено да погине, богме ће тај и у краљевој палати живот изгубити...

Можда је сад први пут што је Андраш сузу пустио?.. Он га жалостиво погледа:

— Сирото моје чобанче!.. Не би ти суђено, да живиш лепо под ведрим небом; да слушаш умиљате шеве и препелице, како певају; да лежа-

јући на ледини, гледаш како сури орлови по плавоме небу крстаре!.. Да и даље са мном пратиш клепетушу маторога преводника; да певаш оне твоје лепе рачке песме, што се и мени у срце увукоше... Да љубиш!.. Проклета бог дао! а које ђаво баш тога дана донесе?.. И ко је ту крив, кад ти се мала вештица сама обеси око врата?.. Убијце подмукле!.. Харамје! Лопови!...

Циганка се уплашила од Андрашевога изгледа: Његово, иначе мирно лице, добило је дивији израз; широке ноздре на краткоме носу раширише се, очи су му се у проширеној шуњљини грозничаво прертале, уста је отворно, песницу стискао... Чинило се као да баш у томе часу тражи: кога ће првог убити? Али на брзо, па се опет утишао:

— Бабо!.. рече мирно, али озбиљно: причувај ми чобанче, док се ја невраћим, и зато ће ти милостиви бог платити!.. А нехтеднеш ли пазити га?.. Ја ћу ти платити!...

Чобан оде, а Циганка остаде чучајући код болесника; час по час, поред оне жари што од утуљене ватре преостаде, топећи неку маст и полако, скоро нежно, матерински, прелазећи њоме по отеченим убојима.

— Furcsa ez a világ!.. Неблагодаран, чудан свет! гуњала је баба: све што је крштен човек могао учинити, то сам ја ове ноћи учинила, само да спасем један живот!.. Три пута сам на овим мојим старим, сувим ногама, прешла преко овога хатара, и сад?.. Ако га пазиш, бог ће ти пла-

тити! А непазиш ли, ја ћу ти платити!.. А то значи: убићу те!.. Сад, ако они погани немешу дознаду за мене; они неће ми ни казати, него ће ме одма и убити...

Болесник тешко уздахну.

— Добро је и што уздишеш! рече баба; а да нисам овде била, до сада не би већ ни дисао!.. Сирома!... додаде тужно: знала му и мајку! Бог да јој душу прости! Много ли ме је пута гладну нахранила, многу ли сам чашу њене комадаре искапила!.. А никад ми није, као ове Маџарице, рекла: матора Циганко! Раго! Орцуљо!.. Него лепо по имену: баба Марто!..

Већ је и зора рудила, а издалека се чуо кашаљ старога Андраша; иде и води магарца за собом:

— Је ли жив?.. Упита бабу чим је дошао.

— Хвала створитељу, жив је, ал' спава!..

Нису дуго чекали, а болесник се пробудио; упираше се на лактове да устане, али није могао; уздахну тешко, а глава му малаксало клону на опаклију; али је Андраш извади полако, те је положи на голог магарца. Ту на мекану опаклију, пажљиво, са помоћу баба Мартином намести своје болесно чобанче; а сам седе магарету на сапи, узе нежно своје пастирче у наруче, а бледу му главу наслони на своја широка рамена.

— Узми бабо улар, па нас лагано води вашим чергама... Само полако!.. Стра ме је да се не стресе сироче!...

Баба узе за улар, а Андраш пребаци већу поло-

вину своје кабанице преко болесника да неби како на студеном јутарњем ваздуху назебо; и тако су путовали корак по корак; док у једанпут, при самоме сунчевом излазку, а баба задовољно повика:

— Ево нас близу нашег циганскога села!..

Черге се још нису виделе, али се јако осећало, како удара дим од запаљеног ђубрета; а лево и десно по стази и око ње, видели су се мали парчићи од поцепаних кожуха, разне прљаве крипце, цркнута кучићи, а око пута видиш, где насе по неки мршав коњ, коме се сва ребра могу избројати: није он спутап, та и да га потеряју не би далеко бегао...

Тако је изгледало пред циганским селом.

VI

Цигани са својим чергама по Маџарској и војводини, обично се настањују око села и засеока; само по карпатима нађеш их, и то ретко, по планинама и планинским пропацима... По тим дивљим пределима, они харају, отимају, па често и убијају... А овај други Цигански, можда пнтомији сој, што се по родним равницама повлачи; тај живи више од прошње, врачања, лагања и преваре; а врло често и од крађе...

Оне куће које се сучељавају са утрином, на којој су се Цигани настанили, увек су на опрезу; јер они ништ не бирају: кокошка, гуска, ћурка, само ако им падне шака, нестане је!.. Стари

Циго нимало није заљубљен у шарено перје певца будилиника ; Циганка га је дограбила н. пр. у пола четири сата пред зору, у четири сата се већ сви Циганчићи отимају о његове батакове, а у пет са'ти, нека дође баш и сам солгабиров са свима својим персекаторима, неће друго наћи, до голих костију! А ту би строги господин, у своме званичноме испитивању застао, и не би умео чисто научно доказати : да л' су то коске какве покојне чавчице, кокошке или баш самога у питању стојећега петла?..

— Чавче је било господине ! Чавче ! Клела би се матора Циганка у све могуће свеце, а често и у црну браду самога солгабирова. . .

— Чавка господине ! матора, окленана чавка ! . . Тврдио је Циганин : Три дана је како се кува, па никако да се зготови ! . . Да поцркају деца од глади ! Давле ! давле ! . .

Те господину солгабирову, осим мадарске псовке, грдње, лармања ништа друго не остаје, него да иде од куда је и дошао !

После : док су циганске черге око села, и у самоме селу, много је живље него обично. . . Ту је свађа, крађа ; ту промена, трампа, пазари ! Ту се пију алвалуци, траже кумства, крштавају деца. . . Дође пред цркву стара Циганка ; у наручју јој клипан, има му година и по', очи су му црне, големе а гледа као соко ! . . На црном телу виси у дронцима једна част прљаве кошуљице, око врата са каквом црвеном узицом увезана :

— По богу да си ми брат ! Виче на пролазећег

сељака, за кога мисли да је имућнији : Прими бога и светог Јована, те ми крсти ово дете, док ми није некрштено на рукама издахнуло.

Сељак блене у кумче, а Циганче навикнуто већ да се у сваком селу крштава, пружа му весело руке, смеје се већ унапред на пристодушном сељака ; зна, да ће се тога дана и он и цела гарава му својта напојити и нахранити.

И тако, мало ћеш наћи Цигана, који би ти умео казати : какве је управо вере ? . . Јер је сваки од њих бар у три разне цркве, по разним вероаконским обредима крштен ! . . У Србаља је, православан ! У Немаца протестанат ! У Мадара, папиштанец, и Калвин ! . . Како му кад у његовоме превртљивоме животу затреба.

Тамо опет пред биртију, дојездно неки гарави син, на окленаној каквој ђогуши ; па га стоји хука од силе и беса, а сироту кобилу понала је пена од незграпних циганских удараца : главу је издигла више груди коњаникових, а овамо је зинула, рекао бих, сад ће полетети у облаке !

— Ждребна је ! виче скидајући се са своје луте бедевице : Тако ми жива деца, ждребна је ! . .

— Јесте ждребна ! . . сведоче остали Цигани и Циганке : баш је са снахијским ајгиром остала ждребна ! . . Хеј што ће то бити ждребац ! . . Цар да се вози на њему ! . .

И тако сви сложено навале на некога пијаног или блесастог сељака.

— Шта ће ти куме твој риђа ? . . Одртио је, си-

плајив, матор, та ено једва што се вуче!.. Него лепо подај нешто приде, па се мењајте!.. Данас, сутра ждребе ћеш да имаш, новаца ће да кошта!

Сељак се лакоми на ждребе, на добру спахијску пасму, и већ пристаје на трампу, али без приде.

Цигани тврде пазар.

— Е ајде! Нека буде како ти оћеш, водем теби куме, него другоме!.. Али твој алвалук!..

После тога настаје руковање, љубљење, пијанка; а за тим се обе стране подпуно напише и задовољне враћају кући... Доцније ће се сељак чешати; види ће сироме, да ће му пре петом смети јаје, него што ће се циганска кобила ојдробити!..

Тако они живе око села, све донде, док у неком селу не учине какву повећу превару, или похару; у том случају још се исте ноћи селе са сеоских утрина, али не беже сви заједно! Колко год путова и распутица има око села, на толико се страна и деле: Истоку, западу, југу и северу... Општењени сељаци гоне их. Али где и како да их нају?.. Питају људе?.. Једни ће од њих рећи: Како су их видели где се Сегедину упутише; други тврде: Темишвару! Бечеју! Араду! Од прилике на све стране света!..

Ето зашто су Цигани, исто као и сами сељаци везани за села. А после редак је чергар у Угарској, који незна и ковати; зато их сељаци највише и титулишу: мајсторе! а у доброј вољи: куме!..

А што су баба Мартини Цигани своје черге између спахијских ливада и влашких кукуруза по-

дигли?.. И ту су имали разлога: у близини Фахида, беху врло на близу, још три села. А те ливаде биле су као нека средомеђа међу тим селима; имали су дакле четири села, место једнога, по којима су могли просити и варати.

Кад је баба Марта стигла са Андрашом пред чергу, стари Циго беше већ на ногама; готов обучен: на глави мастан шешир, прелук мало подеран, али на њему не вале, она грдна сребрна дугмета; гаће и кошуља од паргара, али на сву меру прљаве! Преко рамена је пребацио опаклију, запалио лулу: пуши и са свим безбрижно гледа у даљину.

Псето, које је пред чергом везано било, залаја, али се на брзо љута.

— Иде баба Марта!

Рече стари Циганин, а на његов храниви глас, појури из черге тма божија голе и прљаве деце; смеју се, кикоћу, скачу од радости; а кад су угледали још повздаље бабу, изиђоше пред њу, скидоше јој голему торбу с рамена, и за час јој преврнуше незграну утробу; шта ти онде не беше! Суве сланине, меса, костију, крпа, велики комадићи бела и црна хлеба; и то све за тили часак разграбише; тек кад матора Циганка љутило повика:

— Оно парче сланине, и онај велики комад бела хлеба, што сам у ишпанових испросила, старцу да оставите!.. Гладнице погане!..

Дете, у чијим се рукама, налазио комад сланине, дубоко уздахну, па га пружи матороме оцу; али

стари Циганин и не погледа на примљену сланину, него са свим озбиљно, као сваки кућни старешина, приђе ближе Андрашу, рукова се с њиме, па се стаде, као са старим познаником за здравље питати :

— Isten hozta András bácsi!.. Од кад се нисмо видели! Као да нисмо комшије у овоме хатару!.. Баш пре негде пролазио сам поред ваших оваца, и мислио сам да се свратим... Али погане псе имате, Андраш бачи! па сам се бојао, да ме жива не раздеру.

Циганин је познавао слабост Андрашеву, зато му је и хвалио псе :

— А ко вам је ово?, . Болесник?... Е, е!... додаде Циганин сажаљевајући... Пастирче, да! сећам га се, више је пута за овцама пролазио овуда... Красан момчић!... Штета!.. А ко?... А шта?...

Стари чобан се спусти с магарца, придржавајући једном руком чобанче :

— Јесил' му избрала место, баба Марто?... Пи-тао је Андраш, скидајући чобанче: гледај мало хладовине, заклона! Немој у те ваше черге да га уносимо; необично заударашу!.. Пастир, који је научио на свеж поветарац, што се на лаки крили са високих Карпата у ове наше зелене равнице спушта, тај би у њима душу испустио.

Баба Марта погледа око себе.

На северној страни ливада, које се са самим чергама сучељаваху, на месту где су стари снајински

браници били, израстао је као неки честар; ту беше за болника и хладовине и заклона, тешко да би га ко са стране могао видети... Ту је дакле баба Марта прострла опаклију, и место јастука наместила му је под главу, једну голему торбу испуњену са крађеном вуном; кад су Стевана тако наместили, он погледа тужно око себе; чинило му се да сања: стара циганка га са материнском брижљивошћу покрива, а матори Циго пућкајући смрдљиву крцу, забринуто гледа у њега, тек ће кад икад климнути жалостиво главом.

— Сирома момак!

Циганчићи једу лакомо; али међу тим, не одвајају очију од болесника, док баба Марта не викну опорно на њих, да се чисте одатле! Онда се тек диже граја, врева; те у највећој ларми одперјаше до пред своје черге.

— Пишта сивочче!

Чобанче погледа у Андраша.

— И Цигани су људи... Можда душевнији него они немешки скотови?... Ево баба Марта ће те као своје дете пазити, а неће јој бадава бити! Похара ћу макар и попа у селу, да наплатим њену видарину!.. Само га назива бабо!.. А ја ћу се сваки дан и по два пут са овцама наврнути у ваше черге, млека ћете добити, колко год вам затреба; а кад Пишти буде у неколко л'кше, биће и јатнећа паприкаша.

Матороме Цигану се развукосе образи на повољно смешење, а са камишом је пријатно облизу-

јући се, гладно своје гараве бркове; учини му се, као да већ допире од некуда тај благовони напри- кашки мирис, те га по носу голица.

— А сад збогом Пишта!... Збогом Марто!... Морам овцама!

Стеван је за сво време Ђутао, тек кад се Андраш спремаше да иде, он га привуче ближе себи:

— Андраш бачи: рече slabим гласом: Кад те запитају за мене, кажи: нестало га је, да и сам незнаш куда ти се чобанче дело?.. А после, молим те кад дођеш понеси ми и врулу, тамо је остала на ливади...

Стари чобан се обећа, да ће му све учинити по вољи, рукова се пријатељски са свима на оде, кад је поред черага пролазно, он извади иза овећаде своју кожну дуванкесу, у којој је са крцом и неколко крајцара помешано било; те их све до једне међу циганчићима подели...

Болесноме Стевану са сваким даном биваше све лакше; Марта му је редовно мазала и превијала отоке, којих се модрице постепено преливаху у зеленило, за тим постајаху жуте као восак, а после их са свим нестаде; у почетку је неколко пути искашљао читаве млазеве усирене крви; али и та крв поче добивати црну са загаситим жутиим пругицама мраморирату боју, докле са свим не престаде.

После пет шест недеља могао је већ и ходити, али то је само ноћу чинио... Сунце зађе, људи и животиња се утиша, а он огрне своју белу каба-

ницу, па се замишљено упути, или Моришу, или корак по корак, пролази поред познатог честара, који се северним крајем ливада, далеко; скоро до под само влашко село пружаше, а после се опет враћа... Врулица му је и сад у рукаву кабанице, али он није више засвирао у њу; њени сетни гласови нису се више са његовим унутарњим осећањима слагали; у души његовој догодио се преврат: све што је у њему лепога и питомога било, прогонила је она злокобна ноћ; на место блаженог осећања љубави, са својим сентименталним расположењем, наступиле су опоре мисли, кржаве жеље!

Прође по читав дан, кад кад и више, а он неће ни с' ким ни речице проговорити; наслони се на своју батину, или на неко стабло од дрвета, гледа у даљину, па нешто премисља; али нешто тешко, непријатно! Усне су му упијене, а она бора на челу, дошла је још дубља, нити се више ведрила; очи су му изгубиле онај израз детињске простодушности и благодсти; у њима се наставила она сурова строгост, од које би се сваки познавалац људи, као од змије тргао... Не они што су њега наумила убити; он је сад изгледао као убијца!..

Чудно! И сам глас и ход, све се на њему изменило; све је добило неку сурову, тврду кору, баш као дрво, које је северу јако изложено... Тек кад се стари Андраш са овцама у спајинске ливаде или на оближње стрнике наврати, онда ће поред свога чобана по читаву ноћ провести, а и онда је штедно речи: мучно му беше, да му макар и као при-

јатељу, све оно одкрије што је у души својој спремао, а о прошлости нерадо је више говорио; у њојзи беше сјајних тачака, али те су се у мраку са мржњом преиспуњених груди, угасиле...

Па и онда, кад би му Андраш о сиротој Жужи што споменуо, ћутао је, а поглед му изражаваше мрзост.

— Да знаш, вели му Андраш: како је сирота увенула, и не личи више на себе, остала је као биљка!.. Кад ме види, а она ме тужно погледа, видим јој из очију где би се тебе питила... Па тек уздахне!.. Несме од крвника!

Чобанче ћути...

— Једанпут, продужаваше Андраш: нађемо се сами; браћа јој не беху дома, а отац јој се на сокаку нешто са попом разговараше: Андраш бачи! рече ми девојче тихо: јел' жив?... Ја сам знао за кога ме пита. Жив је, рекох: А где је?... Ја не знам!.. Она обори очи, као да се нешто мисли, а после ме узе за рукав, па ми привуче уво својим устима: ја знам где је, шапну ми, да се једва разабрало шта ми говори: он је код бабе Марте!..

— А шта си јој ти одговорио?... запитао га је Стеван, упадајући му у реч.

— Мислио сам да јој кажем истину, али сам кацао: није код баба Марте!

— А она?

— Она бривну плакати: кријеш га Андраш бачи, и од мене га кријеш!.. Али ја г. морам видети! И ја ћу га видети, па макар ме браћа на место

убила!.. У томе се чуло, како јој отац кроз авлијска врата, кашље. Она брзо убриса сузе, па пође нешто по кући спремати; у томе часу као да се и стари Балог на тебе сетно? Погледа ме оштро, поћута мало: па баш ништа ниси о њему разабрао?... Рече ми старац не скидајући очију с мене: Ништа!.. Па баш ни то: зашто је, и на коју је страну света отишао? Ни то ти не умем казати!.. Стари несрећник прође два три пута по кући, а после стаде са прекрштеним рукама преда ме: Од како у мене служиш, веран си ми био, и у свачему поуздан!.. Слушај, ако што о њему разабереш, да ми јавиш! Ајлук му нисам платио, а нисам рад, да га на онај свет понесем!.. После ти речи ме остави самог, а он се затвори са Жужом у собу...

После тих речи Андраш погледаше испитујући Стевана; али на његовим хладним пртама, никакву узбуђеност није могао приметити... Он беше миран, тек после кратког ћутања рећи ће сталним гласом:

— Још ћу сутра у овоме шумарку преданити, а зора, која преко сутра сијне, далеко ће ме наћи од фахидскега хатара...

— Па шта си у големоме свету наумио синовче? Оћеш ли опет потражити чије овце?... Или ћеш друго што започети?... Та мрад си још, све ће ти од руке ићи!.. Него ја као мислим, да би добро било, да се у овога снахије погодим или за пастира или биреша! Добро ћеш овде проживити; плата ти је згодна, а посао те неће баш оборити!.. Па би се могли често и виђати...

— Тако је, Андраш бачи! Али ја нећу ни у кога више да служим!.. Нећу да будем ипето на имању ма каквога лопова или убице!..

Андраш није могао да разуме, јасно изговорене речи свога чобанчета; њему беше непојмљиво, како може сирома пастир живети без госе? без службе и ајдука?.. Али није хтео са питањима да наваљује на њега, а после је мислио: да му је чобанче наумило својој се кући вратити, а то је стари чобан одобравао:

— Право имаш синовче! Нигде на свету није лепше него код своје рођене кућице, међу добрим пријатељима и познаницима!.. А што се маћехе тиче? Погана је то ствар, али ће се временом и она умирити!.. Та свакој невољи мора свршетак доћи!.. Омагориће, па шта ће после? Хтела, не хтела матора вештица, мора ће се вама приљубити!..

Стеван је ћутао.

— А Жужа?... Зар се пре одласка и не мислиш с њоме видети?..

Чело се у младог чобанчета натупило, јабучице на његовом лицу заиграше грчевито, имао је муке, док је дошао у стање да одговори:

— Гледаћу да је видим!.. рече мирно: дању знаш да несмем, а ноћу је немогу видети; ал' ту сам нешто смислио: запалићу једну голему свећу, да ми поред те светлости све њене дражи и дивоте у души остану!.. Девека у душу остану!.. А сутра пред вече Андраш бачи, и врати се с овцама до пред саме черге, колко да се видимо, да

се опростимо! Ко зна оћемол се у животу још који пут састати?..

Сутра дан није се добро ни смркло, матора је Циганка у шанцу испод самога честара, наложила ватру; више ватре о једној грани, која се преко самог јендека повијала, висио је гвоздењак; пред самом ватром седео је са једном гвозденом шипком у руци стари Циганин, једнако чаркајући по њој; а голи циганчићи чуче око ватре, на као неки јазавци завирују у гвоздењак; очи им се од милине светле, а са танким језицима квасе суве уснице; кад икад ће неки уграбити прилику, да парчетом трске, или баш и рођеним својим прстима, који залагај дохвати, али га баба Марта незграпном варјачом лупи по рукама, те му најлепши залагај падне у сам пепео или ватру; али зато опет нејде у штету: друго га циганче дохвати, пирне у њега, па га и непрожвакана прогута...

У гвоздењаку крчка се мастан телећи наприкаш; нара му иде високо, а мирис му се као небески благослов по пустој равници шири, те гладним циганским кучићима носеве узнемирује.:

— Ма шта је то, те Андраша нема?... Запитао би Стеван, који је мало даље од ватре стојао, погледајући на ону страну, одкуда ће доћи...

— Иди старче! А шта си се ту поред ватре укметно?... Иди разгледај, мож' и ови спајски допови наићи, те ће ти пресести телећи наприкаш!.. Шта чекаш!..

Старац натуче шешир на очи, па као неки ма-

чак прође преко честара, изиђе на чистину, чучну доле на траву, па стаде пажљиво прегледати далеку равницу; и само за то кратко време није пустио ни једног дима из своје кратке дулице, бојао се, да га нека варница, па и сами смрад од крче не би одао... А кад се вратио, он пљуцну па се мало накашља.

— Нема никога на далеко, рече; али сам јасно чуо клепетушу Андрашевог преводника, мислим, да ће скоро доћи?..

Кад је Андраш дошао; баба Марта скиде гвоздењак с ватре, дограби с дубоком варјачом неколку комада меса из њега, те их са великим комадешкама хлеба, подели међу своје циганчиће, после их отера у чергу... А сама се наместила покрај свога старца, а с друге стране се наместио Андраш са Стеваном.. Ту наравно, није било виљушак: људи су умагали хлебац и вадиле делове ножевима, а баба својом варјачом; стари Циго би се у својој лаконости често опекао, ал' онда би то да забашури псовао, спахију, немеше и њихове синове..

Паприкаш је био ваљано зготовљен, тако, да се и саме Андрашу, који је у томе за мајстора важио, допадао:

— Ваљан ти је паприкаш баба Марто! Баш си га љуцки зачинио!... а после се окрете Стевану па га са свим полако запита: а где си тако ваљано теле набавио синовче?..

— А зар је мало добри телади у фахидскоме спахилуку?.. Ноћас, кад сам од тебе отишао, срет-

нем у путу спајске теоце; ја да заварам теочару очи, пројурим као без душе поред њега и то правце Влашком селу, он замном, у мислима, да сам га већ општетно. Докле га нисам у кукурузе заварао: после сам се као мачка вратио, дограбио теле, које ми се свидило, и ево... Доцније чујем, како се теочар с' неким разговара: нестаде га, вели, у кукурузима, ко зна зашто је сирома бегао?

— Ваљан си момак синовче!.. Рече чобан гледећи масне бркове: у ова четири села, не познајем ни једнога, који би се усудио, са спахилуком у таку шалу ступати!.. Богме такога и нема!..

Вечерали су; само је још стари Циго по дну гвоздењака прибирао парчиће преосталог меса... Стеван погледа у звезде..

— Време је Андраш бачи, да се путује!.. Зора ме не сме у овоме хатару застати.

После тога извади из свога прслука један замутуљак прљавих артија; рашири их према ватри: беше то нека отрцана банкнота од пет форината, и после, она прљава артија у којој је смотана била:

— Ево ти баба Марто!.. Да више имам, више бих ти дао!.. А сад ми опрости!..

Баба грабљиво пружи своју суву руку за банку, па као бојећи се некога, смота је брзо у недра:

— Да те бог поживи! да ти бог срећу да!.. стаде га у својој радости благосиљати: куд год ходио, бог милостиви нека је са тобом:

Он се пољуби с њоме у образ, а после приђе староме Циганину, рукова се с њиме:

— Опрости старче! Требало би да вам се и боље захвалим; много сам добра под вашим чађавим чергама доживео!.. Андрашу збогом! а прости ми, ако сам те по незнању у чему увредио!..

Преко Андрашовог храпавог лица, скотрљала се једна суза... Он узе своје чобанче, притиште га на груди, па га као рођено дете, можда последњи пут изљуби:

— Бог нека је са тобом синовче! Он нека је чувар на путу твога живота! Он нека ти неда, да у зло паднеш да на трагове неваљалих људи нагазиш... Збогом пошао!

Далеко у ноћи одјекну.

— Збогом остајте!..

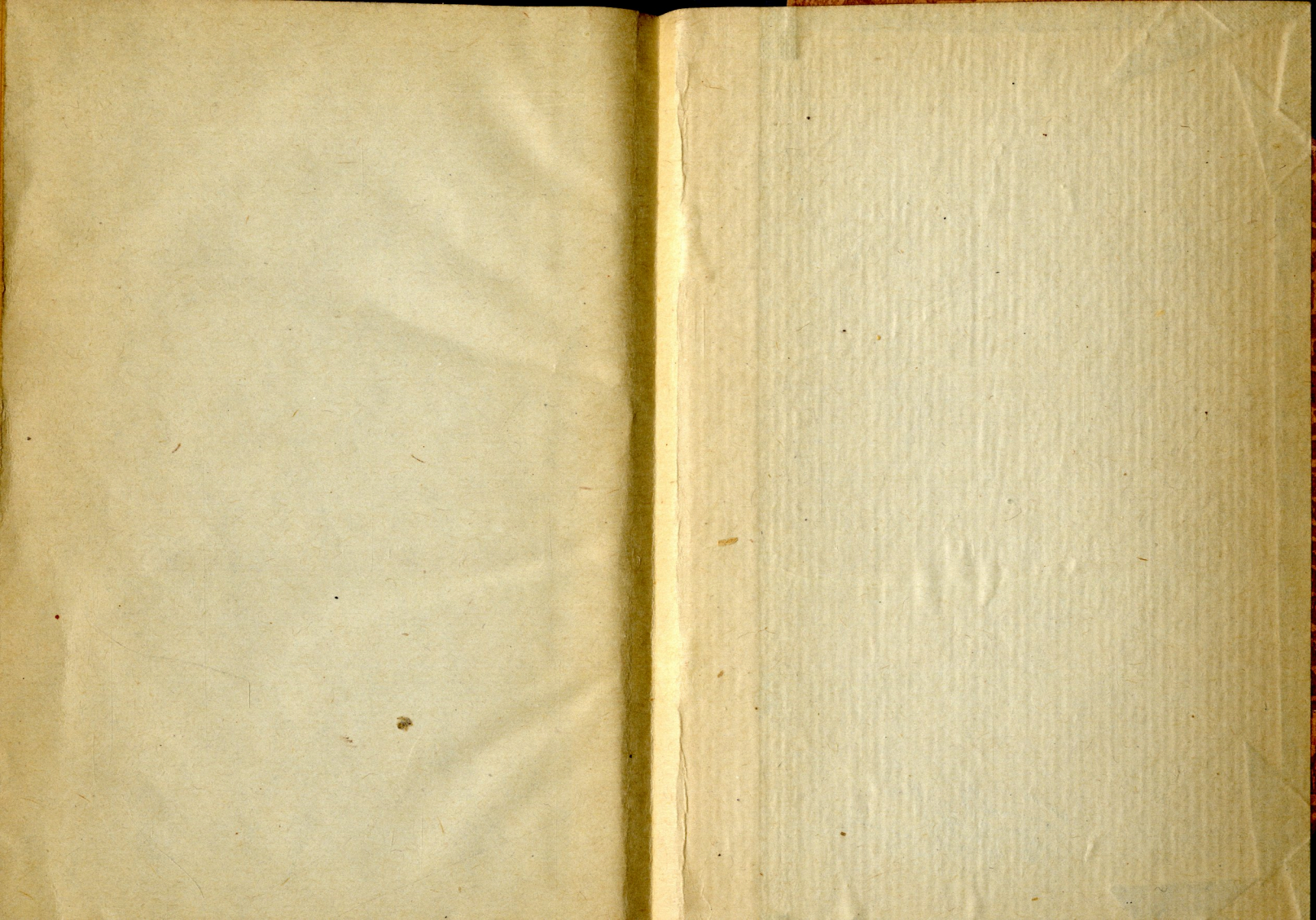
Примедба. Мојих приповедака V. свеску, штампању чим ову распродам — ако будем тако срећан?: а садржаваће другу част „Српскога чобанчета“ управо: 1848. годину.

Могуће, да ће се ко наћи, те ће упитати, зашто и ову нисам још пре издао?

Њих упућујем на данашња времена.

Б. Ј.

JK 275

МАГ

I 332/4

194209838

COBISS ●